

רכישת הקרקעות בגוש עציון ומדרום לבית-לחם (1948-1940)

יוסי כץ

התקופה מפרוץ המאורעות בשנת 1936 ועד לשנת 1948 מאופיינת בעבודתה של הקרן הקיימת לישראל כתקופה שבה מדיניות ברורה בעניין הקרקעות קדמה לרכישתן למעשה. מדיניות זו היתה קשורה ביעדים האסטרטגיים-הבטחוניים והמדיניים שאותם ביקשו להשיג באמצעות רכישת הקרקעות ויישובן.¹

בשלהי חודש פברואר 1940 פורסם חוק הקרקעות, שאסר רכישות קרקע על-ידי יהודים ב-63% משטחי ארץ-ישראל (אזור א') והגביל את הרכישות ב-32% נוספים (אזור ב'). בעקבות זאת התרכזה הקרן הקיימת ברכישות קרקע באותם אזורים, על-מנת ליישבם ולמנוע את קריעתם משטחי המדינה היהודית העתידה. שיטות משפטיות מתוחכמות שהגו יועציה המשפטיים של הקרן הקיימת, ואשר ניצלו סדקים בחוק הקרקעות, וכן עבודה מאומצת של מחלקת הקרקעות בקרן הקיימת וסוכניה באזורי הארץ השונים, אפשרו ביצוע רכישות גם באזורים האסורים.² האזור שלימים נודע כגוש-עציון, כמו גם סביבות ירושלים האחרות, נמנה עם אותם אזורים אסורים. אך חשיבות רכישת קרקעות בו קיבלה משנה תוקף בשל הצורך לחזק את האחיזה היהודית מסביב לירושלים, אזור שהחדירה היהודית אליו, והחדירה של הקרן הקיימת בפרט, מעולם לא היתה משמעותית.

במהלך שנות העשרים והשלשים עבר לבעלות יהודית פרטית רכוש קרקעי ניכר מדרום לבית-

* המאמר מבוסס על פרק מתוך ספרי 'מנחלת הרצוג לגוש עציון: ההתיישבות הלאומית בהרי חברון 1940-1947', אשר את כתיבתו השלמתי לאחרונה. עריכת המחקר נעשתה במסגרת המרכז לחקר ההר שבאוניברסיטת בר-אילן. הסתייעתי במכון לחקר הציונות הדתית שבאוניברסיטת בר-אילן; המכון לחקר תולדות הקרן הקיימת; פרויקט מחקר תולדות רכישת הקרקעות בארץ-ישראל שלידי יד יצחק בן-צבי; אגודת 'אפרת'; המועצה האזורית גוש-עציון וקתדרת מושקוביץ לחקר ארץ-ישראל ההיסטורית. חב אני תודה למר חירם דנין, למר אריה פרידמן מהקרן הקיימת לישראל ולמר יהודה נהרי ממינהל מקרקעי ישראל על הפרטים ומקורות האינפורמציה שהעמידו לרשותי.

1 ראה: י' רץ, התנחלותנו בתקופת הסער, מרחביה 1947, עמ' 14-27 [להלן: רץ, התנחלותנו]; ש' רייכמן, ממאזו לארץ מושב, ירושלים תשל"ט עמ' 63-75 [להלן: רייכמן, ממאזו]; א' גרנובסקי, במערכת הקרקע, ירושלים 1940, עמ' 58-95; הנ"ל, 'דרכנו בפוליטיקה הקרקעית', ההד, ט-יב (תמוז-אלול תש"א), עמ' יב-יג; י' רץ, עדות בעל-פה, 10 ר"ב 16 בינואר 1964, ארכיון ההקלטות של המכון ליהדות זמננו, מס, 1266, 1269 [להלן: אה"ק].

2 י' רץ, בחבלי נחלה, תל-אביב תשי"א, עמ' 9-26 [להלן: רץ, בחבלי נחלה]; הנ"ל, יומני ואגרות לבנים, ירושלים, ב, תשכ"ה, עמ' 133; [להלן: רץ, יומני]; א' אורן, התיישבות בשנות מאבק, ירושלים תשל"ח, עמ' 96-101; רייכמן, ממאזו, עמ' 64-65; רץ, עדות בעל-פה, שם; א' בן-שמש, 'המחתרת היורידית בתקופת הספר הלבן', נ' ביטריצקי (עורך), בנתיב ההגשמה: קובץ לכבוד יוסף רץ ליובלו ה-60, ירושלים תש"י, עמ' 157-165.

לחם ובהריי-חברון. היה זה בעקבות רכישות הקרקע שביצעו חברת 'זכרון דוד', שהקימה את מגדל-עדר, וחברת 'אל ההר', שהקימה את כפר-עציון, וכן בעקבות רכישות של בודדים. רכישות אלו התאפשרו בשל היצע ניכר של קרקעות למכירה, שקיים היה באזור למן שלהי המאה הי"ט מחמת דלותם של משאבי החקלאות והדלילות היישובית באזור, שהיה ספר פסי ויישובי כאחד. אדמות משאע, כלומר קרקעות משותפות, שאותן התקשו ראשי הכפרים לחלק, הוצעו אף הן למכירה על-ידי הכפריים.³

בסוף שנות השלושים ובראשית שנות הארבעים, עמדו הקרקעות באזור זה להישמט מבעלות יהודית, וזו היתה סיבה נוספת להתעניינות הקרן הקיימת בהן.

בשלושה מקומות עיקריים ביצעה הקרן הקיימת את רכישותיה: בכפר-נחלין, בכפר עציון ובדהיישה שמדרום לבית-לחם. הרכישות בכפר-נחלין ובכפר-עציון יצרו את רכוש הקרקעי של הקרן הקיימת בגוש-עציון, ואילו הרכישה בדהיישה הביאה ליצירת מאחו קרקעי של הקרן הקיימת מדרום לבית-לחם.

במאמר זה אנו מבקשים לשחזר ולנתח את רכישות הקרקע של הקרן הקיימת בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם תוך בחינת מדיניות הרכישות שלה, הקשיים המיוחדים שניצבו בפניה והדרכים שבהן התמודדה היא וסוכניה עם קשיים אלו. המאמר מתבסס על חומר ארכיוני רב ומגוון הכולל בתוכו, בין השאר, את מסמכי הטאבו וספרי הנכסים של הקרן הקיימת.⁴

רכישות בכפר נחלין – יתד ראשונה בהרי חברון

רכישות בשנות השלושים

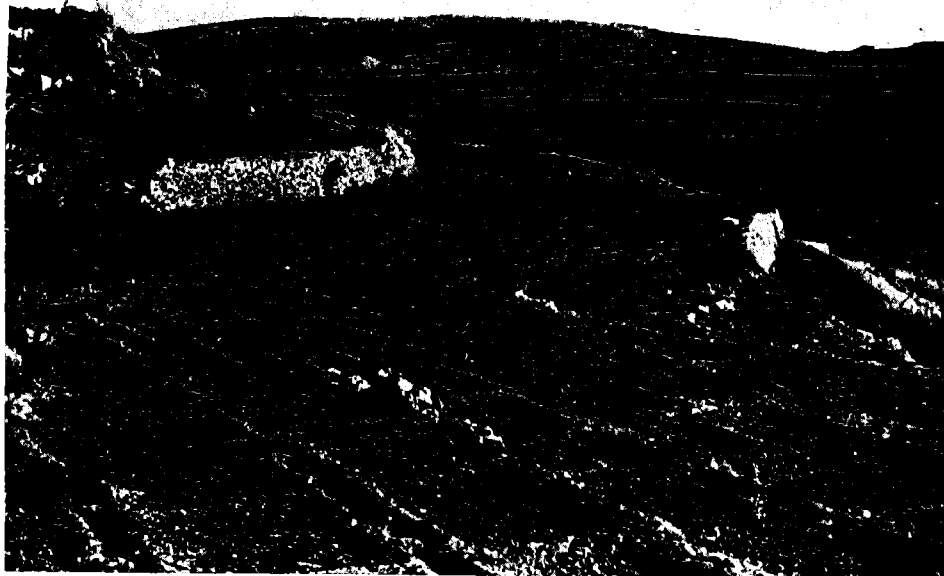
כבר מראשית שנות העשרים הוצעו למכירה בנחלין שטחים נרחבים שגורמים יהודיים גילו בהם עניין. קרקעות הכפר השתרעו ממערב לקילומטר ה-15-17 בדרך ירושלים-חברון, מדרום-מערב לאל-חדר ובסמוך לכביש הראשי. במהלך שנות העשרים עסקה חברת הכשרת היישוב בבדיקת ההצעות לרכישה שהובאו בפניה, אך לא קיבלה שום הצעה לרכישת קרקע בנחלין.⁵ החברה היתה מעוניינת באותן שנים לרכוש קרקע בשפלה ובעמקים, ולא נתת לבצע רכישות בהרים בשל הקשיים בעצם הרכישות הללו, בשל הפוטנציאל החקלאי הדל ובשל קשיי ההתיישבות שם. לראשונה הוצע לקרן הקיימת לרכוש קרקעות בנחלין בסוף 1931. ההצעה דיברה על 2,000-2,500 דונם.⁶ יוסף ויץ, מי שניהל בפועל את מחלקת הקרקעות (רשמית התמנה ויץ לתפקיד בשנת 1932), דחה את ההצעה למרות יחסו החיובי לרכישות בהר. נראה שהיה זה על רקע המחיר

3 כסיבות ובגורמים להיווצרות היצע של קרקעות למכירה מצד בעלי הקרקעות הערבים בהרי חברון, ממעט מאמרנו לדון. על נושא זה יוכל הקורא למצוא בהרחבה במאמרו של ד' גרוסמן, 'הרקע להתיישבות היהודית בגוש עציון: אופי המשאבים והתנודות ביישוב הערבי', רות קרק (עורכת), גאולת קרקע בארץ-ישראל: רעיון ומעשה, ירושלים תש"ן.

4 עד היום לא נערך כל מחקר מדויק על רכישות הקרקע של היהודים בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם, המתבסס על מקורות ראשוניים. אזכורים שונים בנושא מסתמכים, בדרך כלל, על מקורות משניים שהנתונים על סיכומי רכישות המובאים בהם רחוקים מלהיות מדויקים. במהלך המאמר ננסה להעמיד דברים על דיוקם.

5 על בדיקת קרקעות בנחלין וסיכמתה על-ידי חברת הכשרת היישוב בשנות העשרים ראה: אצ"מ, L18/36/2, L18/82/6, L18/82/11.

6 מכתב ג"ע מזרחי אל הקרן הקיימת, 25 באוקטובר 1931, אצ"מ, KKL5/6045.

טרסות מעובדות באזור
כפר-עציון (שנות
השלושים)

הגבוה והיותה של ההצעה בודדת באותו אזור.⁷ שנתיים לאחר מכן, באוקטובר 1933, הועלתה בפני הקרן הקיימת הצעה לרכוש בנחלין 6,000 דונם אדמות מפרוז, כלומר אדמות שחולקו לבעלים פרטיים, במחיר של 4 לא"י הדונם. המציע, שמואל מאיר מושיף, בעבר מזכיר ועד העיר ליהודי ירושלים, עמד על חשיבות הרכישה, שתתרום ליצירת רצף קרקע בבעלות יהודית בין ירושלים לחברון, ובמיוחד משום שהשטח שהוא הציע גבל בשטחים שנרכשו אותו זמן על-ידי חברת 'אל ההר', באופן שניתן יהיה לאחד את שני השטחים. היתה זאת הפעם הראשונה שהנימוק של יצירת רצף בין ירושלים לחברון עלה בקשר להצעה לרכוש אדמות בנחלין.⁸ גם הפעם דחה ויץ את ההצעה, אולם הוסיף כי אם הקרקעות תירכשנה על-ידי גורמים פרטיים יהודיים לשם הקמת מושבה, תיאות הקרן הקיימת לרכוש מהם כ-500 דונם לשם יישובם של פועלים יהודים שיעבדו במושבה.⁹ באותו זמן ביקר אברהם פזנר מחברת הכשרת היישוב באותן קרקעות בנחלין, ועמד על האפשרות לרוכשן יחד עם קרקעות הגובלות באל-חדר שמצפון, שאף הן היו אדמות מפרוז והוצעו למכירה. באופן זה, הוא הוסיף, ניתן יהיה לרכוש באזור שטח משמעותי של כ-7,000 דונם קרקע מפרוז, שיתחבר מדרום ל-3,500 דונם הגובלים שאותם רכשה 'אל ההר'. פזנר ציין כי הקרקעות באל-חדר ובנחלין דומות בטיבן לקרקעות מוצא, ומתאימות לכרמים בלבד. הוא סבר כי במשא-ומתן ניתן יהיה להוריד את המחיר הנדרש עבורן.¹⁰ ואולם, גם הפעם לא גילתה חברת הכשרת היישוב כל נטייה לרוץ בהצעה.

בינואר 1935 שוב הוצעו בפני הקרן הקיימת קרקעות בנחלין. מדובר היה ב-2,000 דונם קרקעות

7 מכתב ויץ אל מזרחי, 25 באוקטובר 1931, אצ"מ, שם; חירם דנין, עדות בעל-פה, ראיון עימי מיום 13 באפריל 1988.

8 מכתב מושיף אל הקרן הקיימת, ה' בחשוון תרצ"ד, אצ"מ, KKL5/7301.

9 מכתב ויץ אל מושיף, 30 באוקטובר 1933, אצ"מ, שם.

10 דין-וחשבון על סיור של פזנר, 25-26 באוקטובר 1933, ארכיון משרדי חברת הכשרת היישוב בירושלים, חט' 1929-36/1-4/35 (קטלוג מקורי).

שמואל צבי הולצמן
(1961-1883)

מפרוז, חופשיות מכל זכויות אריסים, אשר גבלו באדמות כפר-עציון, ועבורן נדרשו 6 לא"י לדונם.¹¹ הפעם כבר גילה ויץ עניין רב בהצעה, ונראה כי תרמה לכך העובדה שזמן קצר קודם לכן קיבל הדירקטוריון של הקרן הקיימת החלטה עקרונית לבצע רכישות בהר שבסביבות ירושלים. אותו זמן החלה הקרן הקיימת לכוון את פעולותיה ברכישת קרקעות יותר ויותר על-פי מדיניות קרקעית מתוכננת. כחלק מאותה מדיניות, ובהמלצתו של ויץ, הוחלט לכלול את אזור ההר במסגרת 'הפוליטיקה הקרקעית' של הקרן הקיימת.¹² יחד עם זאת, דחה ויץ את ההצעה לרכוש 2,000 דונם בגבולות כפר-עציון, וזאת בטענה שחברת 'אל ההר', שבבעלותה כפר-עציון, נמצאת במשא-ומתן לרכישת השטח.¹³ נראה כי ויץ חשש ש'אל ההר' ומנהלה שמואל הולצמן יאשימהו בנסיון להכשילם, ומאחר שהיה נתון בעימות חריף עם הולצמן, על רקע ביקורתו החריפה על תוכניתה ההתיישבותית של 'אל ההר' — עימות שכמעט הוביל למשפט בין הצדדים — העדיף ויץ שלא לחדר יותר את הסכסוך, ודחה את ההצעה אף בלי להביאה לדיון בדירקטוריון.¹⁴ בו בזמן חתם יהודי מאמריקה בשם צבי אריה ביננפלד על חוזה לרכישת 3,300 דונם מקרקעות המשאע שבנחלין, ואף קיבל התחייבות מערביי הכפר למכירת 6,000 דונם נוספים. החוזה נעשה עם מתווך הקרקעות הנוצרי חנא מילאדי מבית-לחם, שחתם קודם לכן חוזים עם מוכתרי נחלין.¹⁵ המחיר שנדרש מביננפלד היה 7 לא"י לדונם, ובסך-הכל הוא התחייב לשלם 23,000 לא"י. בפועל שילם ביננפלד 12,000 לא"י, וקיבל קושאן על 441 דונם אדמות משאע. הקושאן היה מבוסס על רישומים תורכיים, שבהם שטחי הכפריים שנרשמו היו קטנים בהרבה מן השטחים במציאות, שכן הכפריים רצו להפחית בכך את המיסים שחויבו לשלם על קרקעותיהם. במציאות הגיעה השטח לפי ארבעה — 1,762 דונם.¹⁶ לא ברור מה הביא את ביננפלד לרכוש קרקע במקום. על-פי העיתון 'דבר' מאותה תקופה קשורה רכישה זו בתוכנית של חסידי גור להקים במקום התיישבות חקלאית.¹⁷ ואולם ידיעה זו אינה מקבלת אישור משום מקור אחר. ייתכן שהרכישה קשורה בהשקעות הקרקעות הרבות לצורכי מסחר, שבוצעו על-ידי גורמים פרטיים בראשית שנות

- 11 מכתב איוב ביי אל ויץ, 29 בינואר 1935, אצ"מ, KKL5/7301. וראה גם: דברי ויץ בישיבת דירקטוריון הקרן הקיימת, 23 בינואר 1936, אצ"מ, ב' S44/60.
- 12 מכתב ויץ אל איוב ביי, 5 בפברואר 1935, אצ"מ, KKL5/7301. וכן ראה: פרוטוקולים של ישיבות דירקטוריון הקרן הקיימת, 20 בספטמבר, 26 בנובמבר, 20 בדצמבר 1934 ו-16 בינואר 1935, אצ"מ, KKL10 [להלן 'פד"ק]: ויץ, יומני, א, עמ' 77; ויץ, עדות בעל-פה, 10 בינואר 1969, אה"ק, 1269.
- 13 מכתב איוב ביי אל ויץ (לעיל, הערה 11). אכן, חברת 'אל ההר' ניהלה במהלך שנת 1934 משא-ומתן לרכישת נחלין, אך חדלה מכך לאחר שביננפלד חתם על חוזים לרכישת נרחבות שם (ראה להלן). על הסכסוך החריף בין ויץ ל'אל ההר' והולצמן ראה, למשל: ויץ, יומני, א, עמ' 81-87.
- 14 לדעת ח' דנין (בראיון עימו מיום 13 באפריל 1988) עשו המוכתרים מאמצים מיוחדים להיפטר משטחי המשאע, שכן התקשו לחלק את הקרקעות בין משפחות הכפר. בסוף 1934 חברו יחד ח' מילאדי, י"מ טננבוים ועורך-הדין מ' קהתי, לרכוש את השטח במשותף למטרות השקעה, ובמסגרת זו התקשר מילאדי עם המוכתרים. ואולם מילאדי התנער לבסוף משני שותפיו, על-אף ששילמו לו כספים, ומכר את הקרקעות לביננפלד. כך עולה ממכתב י"ט אל אל ש' בן-שמש, 14 בספטמבר 1980, ארכיון חברת 'הימנותא' בירושלים, תיק נחלין [להלן: 'אח"ה'] ומראיון שערכתי עם עורך-הדין קהתי ביום 26 באפריל 1988.
- 16 רישומי ויץ ביומן משרדי, 19 בינואר 1941, אצ"מ, A246/37. פד"ק 27 בפברואר ו-14 באוגוסט 1941, אצ"מ, KKL10; מכתב ויץ אל וייס, 27 בנובמבר 1946, אצ"מ, ק' KKL5/1764; הלשכה הראשית של הקרן הקיימת בירושלים, ספר הנכסים [להלן: ספר הנכסים]. בפועל נרשם הקושאן על-שם 'חברת המזרחי לפיתוח הקרקעות', מתוקף הסכם שבין ביננפלד לחברה זו. על כך ראה: אח"ה, תיק נחלין, פירוט הקושאנים.
- 17 'כפר יהודי עזוב', דבר, 23 בדצמבר 1941, עמ' 2.

השלושים, ושכללו רכישות גם בסביבות ירושלים. מכל מקום, בסוף שנות השלושים מת ביננפלד בלא שהצליח להשלים את הרכישות או להעביר את הקרקעות לבעלותו הבלעדית ('מפרוז').¹⁸

המפנה בעמדת הקרן הקיימת

באפריל 1940, לאחר שהתברר ליורשי ביננפלד כי לא יוכלו להמשיך ברכישה ואף לא בהעברת הקרקעות לבעלותם הבלעדית, הם פנו לקרן הקיימת בהצעה לרכוש מהם את השטח של ביננפלד.¹⁹ הפעם גילה ויץ התעניינות רבה בהצעה. היה זה על רקע מדיניות הקרן הקיימת בעקבות חוק הקרקעות 'לרכז אדמה באיזורים שחוק הקרקעות פוגע בהם',²⁰ ובמיוחד משום שמדובר היה בשטח בסביבות ירושלים. אמנם הקרקעות היו בבעלות יהודית, אך הובע חשש כבד שאם הקרן הקיימת לא תחזיק בקרקעות ותיישבן, הן תיתפסנה בידי הערבים, בעיקר כיוון שהן טרם הועברו לבעלות יהודית מלאה. ויץ הציע, לכן, לרכוש מהיורשים את השטח, תוך ניצול העובדה שמדובר בהעברה מיהודים — דבר אשר נראה היה כי איננו בניגוד לחוק הקרקעות, אם-כי היה טעון אישור הנציב העליון.²¹ בהמשך התכוון ויץ לבקש אצל רשויות הטאבו את רישום גודלו האמיתי של השטח, ואגב כך, ותוך ניצול החוזה המקורי של ביננפלד, לפעול לרכישת שטח נוסף עד לסך של 3,300 דונם. הקרן הקיימת אמורה היתה לפעול להעברת כל השטח לבעלות פרטית מלאה. ויץ קיבל את הסכמת היורשים לויתור על 7,000 לא"י מהשקעתו של ביננפלד ברכישה, ואף את נכונותם לקבל את יתרת 5,000 הלא"י במשך חמש שנים, כך שבפועל אמורה היתה הקרן הקיימת לשלם עבור כל 3,300 הדונם כ-5 לא"י לדונם בממוצע. ליורשים ברור היה כי לא יוכלו לטפל בעניינים המסוככים הקשורים ברכישה עד להעברה לבעלות פרטית מלאה, ולכן הסכימו לויתורים המופלגים תוך שהם מצילים את יתרת כספם.²²

את הצעתו — שאותה גיבש יחד עם פנחס מרגלית, סוכן הקרן הקיימת לרכישת קרקעות בסביבות ירושלים, ועם יועצה המשפטי של הקרן הקיימת, עורך-הדין אהרן בן-שמש — הביא ויץ לדיון בישיבת הדירקטוריון שנערכה בסוף פברואר 1941. היה זה לאחר שקיבל את הסכמתו של אברהם גרנובסקי,²³ אם-כי יושב-ראש הדירקטוריון, מנחם אוסישקין, לא התלהב מההצעה.²⁴

18 סברה זו עולה גם מדבריו של ויץ בישיבת הרפרנטים 'על המצב ברכישת קרקעות ובהתיישבות' (ללא תאריך), אצ"מ, KKL5/1787. מלבד רכישותיה של חברת 'אל ההר' בשנים 1933-1935, רכשו קרקעות באזור קבוצת יהודים מאמריקה, שעמיה נמנה בן נוסף ממשפחת ביננפלד אשר רכשו, יחד עם צ' אבולעפיה מירושלים, 405 דונם מדרום לבית-לחם (אדמות דהיישה; ראה להלן), והסוחר י' כהן מירושלים, אשר רכש בשנת 1935 129 דונם באדמות אל-חדר (ראה להלן). באותו זמן נרכשו באל-חדר 63 דונם בשותפות גולדנטל ומנדלסון. על כך ראה: משואות יצחק (1947), עמ' 48; רישומי ויץ ביומן משרדי, 20 בנובמבר 1941, לעיל, הערה 16; עדות בעל-פה של הולצמן, 13 במאי 1955, ארכיון כפר-עציון [להלן: אכ"ע]; צילומי מסמכי הטאבו במשרדי הממונה על הרכוש הנטוש והממשלתי, בית-אל [להלן: צילומי טאבו], תיק נחלין ותיק אל-חדר. וכן ראה: עדותו של מ' תל-ורדי, מעריב, כ"א בשבט תשמ"ו; ד' עמית, 'לקורות חוות כהן ליד כפר עציון', א' שילר (עורך), ספר וילנאי, ירושלים תשמ"ד, עמ' 361-364.

19 מכתב עורך-הדין א' בן-שמש אל ויץ, 18 באפריל 1940, אצ"מ, ק' KKL5/1375. וראה עוד: דבר לעיל, הערה 17; הסוכנות היהודית — לשכת ההסברה, קניות קרקע מוגברות של הקק"ל בעשרות החודשים האחרונים (סודי לא לפרסום), 20 באוגוסט 1941, אצ"מ, S53/1689 [להלן: תזכיר סודי].

20 פד"ק, 12 בנובמבר 1942, אצ"מ, KKL10. וכן ראה: דנין, עדות בעל-פה, 3 במאי 1971, אה"ק, 1838.

21 ויץ, עדות בעל-פה, 10 בינואר 1969, אה"ק 1269; הנ"ל, יומני, ב, עמ' 127; דנין, עדות בעל-פה, שם.

22 דבר, לעיל, הערה 17. וכן ראה דבריו של ויץ בישיבת הרפרנטים, לעיל, הערה 18.

23 ויץ, יומני, ב, עמ' 186. 24 ויץ, יומני, ב, עמ' 160.

שמואל הולצמן (משמאל) וחבריו מסיירים בגוש-עציון. ברקע — המנזר הרוסי (1934)

מטרה רכשה הקרן הקיימת במאוס 1945 עוד 128 דונם קרקע מפרוז באל-חדר.³⁶ אי ביצוע המפרוז בנחלין נבע מהתנגדות עיקשת של הפלאחים לכך. אמנם בשלב מסוים הסכימו, אך התנו את הסכמתם בקבלת 300 דונם בתמורה, ולכך התנגד ויץ, במיוחד משום שהשטח שדרשו נמנה עם השטחים הטובים להתיישבות.³⁷ כבר קודם לכן התברר שחלקה שבה היתה כלולה רמת ההר, ושעליה תכנן ויץ להקים את נקודת היישוב — בשל השיבותה האסטרטגית כנראה — איננה מצויה בין אותן החלקות שהקרן הקיימת היתה שותפה בבעלות עליהן. דעתו של ויץ היתה נחרצת: 'בלי חלקה זו אין מקום לישוב'. מרגלית אמנם הבטיחה לרכוש את החלקה, 'אבל השאלה היא איך תעבור עתה על שמנו והיא באיזור א'. הדגשתי [כתב ויץ] שקודם כל מוכרחים להשיג את החלקה הזאת'. לאור זאת ובשל אי ביצוע המפרוז לא היתה כל אפשרות לבצע עלייה למקום.³⁸

במהלך החודשים הראשונים של 1944 פנתה הקרן הקיימת לבית-המשפט בבית-לחם לכפות על הפלאחים לבצע את המפרוז, אך לאחר מספר חודשים ביקשה לבטל את התביעה. הקרן הקיימת סברה כי במסגרת הסדר הקרקעות, שעמד להיערך בסביבה, תבוצע ההעברה ביתר קלות ומהירות.³⁹ בינתיים גם התברר לקרן הקיימת כי תוכל לרכוש ולהעביר על שמה שתי חלקות קרקע מפרוז בנחלין, שגבלו בקרקעות המשאע שלה שם, ובכך תוכל לחזק את אחיזתה בנחלין. חלקה אחת היתה ידועה בשם 'שווכה' והכילה 144.6 דונם, והשנייה — 'ואדי נופל', שהכילה 299 דונם

הרתית [להלן: גה"ה], ארכיון המרכז העולמי של המזרחי, חש"ה-5/1/1944-5/קק"ל; רישומי ד' קנוהל על-פי מסמכי אכ"ע, חומר לא מקוטלג. כהן רכש את החלקה בשנת 1935. היא כללה נטיעות כרמים ובית אבן. כהן פיתח במקום משק חקלאי; אך נאלץ לעזובו במאורעות תרצ"ו. הקרן הקיימת השקיעה ברכישה 4,000 לא"י. וראה עוד: עמית, לעיל, הערה 18.

36 ספר הנכסים, אל-חדר; ארכיון מפות הקרן הקיימת, המחלקה לגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2590 [להלן: אמה"ק].

37 ויץ, יומני, ב, עמ' 337.

38 ויץ, יומני, ב, עמ' 274.

39 מכתב הקרן הקיימת אל מרגלית, 3 ביולי 1944, אצ"מ, ק' KKL5/1583; פר"ק, 28 באוקטובר 1945, אצ"מ, KKL10.

וגבלה בשטחי הקרן הקיימת בחלקת ארטס שבעין אבו זוויד (שטח זה רכשה הקרן הקיימת בסוף 1942 במסגרת רכישותיה בכפר-עציון, וראה על כך להלן).⁴⁰ חיזוק האחיזה בנחלין היה כה חשוב לקרן הקיימת עד שהיתה מוכנה לשלם עבור רכישת 'ואדי נופל' 25 לא"י לדונם.⁴¹ העברת 'ואדי נופל' על-שם הקרן הקיימת הסתיימה ביולי 1946, והעברת 'שווכה' — במארס 1948 (ראה מפה). שתי הרכישות נעשו בשיטת הרכישות באמצעות מכירה פומבית.⁴² היתה זו אחת השיטות שפותחו על-ידי יועציה המשפטיים של הקרן הקיימת לרכישת קרקע מערבים באזור האסור. על-פי שיטה זו דאגה הקרן הקיימת ליצירת תנאים שלפיהם ימכור בעל הקרקע הערבי את קרקעותיו במכירה פומבית בגין צו של בית-המשפט, לאחר שלא יכול להחזיר חובות וקרקעותיו מושכנו כבטחון להחזר ההלוואה. במקרה כזה יכול כל המרבה במחיר לרכוש את הקרקע גם אם היה יהודי.⁴³

הסכם החליפין וריכוז הקרקעות בנחלין

למעשה, גם לאחר ההחלטה להמתין לביצוע המפרוז במסגרת הסדר הקרקעות, לא פסקו המאמצים לביצוע ההעברה בנחלין בדרכים הרגילות. מאמצים אלה התגברו לאחר שהוברר, כנראה, כי הסדר הקרקעות לא יגיע לאזור בזמן הקרוב. ואולם המאמצים לא נשאו כל פרי. הסתה מצד חברי הוועד הערבי העליון ו'קופת האומה' וכן סירוב המוכתרים על רקע תביעתם לויתור מצד הקרן הקיימת על חלקים ניכרים, ובייחוד מן העידית שבקרקעות, היו בין הגורמים לכך. הצעתו של מרגלית להיענות לדרישות המוכתרים נתקלה בהתנגדותו של ויץ. רק בסוף אוגוסט 1947, לאחר שהקרן הקיימת שילמה לערבים 6,000 לא"י ואנשיה גילו עמדה נחושה בעניין ביצוע המפרוז, נחתם הסכם חליפין בין מרגלית לבין המוכתרים וראשי המשפחות הגדולות, הסכם שהביא להעברת קרקעות לבעלותה המלאה (אמנם לא באופן רשמי) של הקרן הקיימת ולריכוז שטחי הקרן הקיימת בנחלין בגוש אחד. בסך-הכל רוכזו בידי הקרן הקיימת ברצף קרקעי אחד 2,876 דונם מאדמות נחלין (לא כולל חלקות המפרוז ב'שווכה' וב'ואדי נופל'), אם-כי במהלך המשא-ומתן נאלצה הקרן הקיימת לוותר על שטחים שבהם היתה מעוניינת לזכות במסגרת המפרוז. בין השטחים הללו היתה חלקת עין-פארס שבוואדי סלים אשר כזכור נראתה לוויץ למתאימה בשל מיקומה להקמת נקודת יישוב, ועבורה אף היה מוכן לוותר על 500 דונם.⁴⁴ כך נוצר

40 מכתב עורך-הדין קהתי אל הקרן הקיימת, 9 באפריל 1942, אצ"מ, ק' KKL5/1471; רשימת תשלומי הקרן הקיימת לחברת 'מרום' ולמרגלית, לעיל, הערה 35; הסכם בין הקרן הקיימת למרגלית לרכישת חלקת 'ואדי נופל', 14 במארס 1945, אצ"מ, ק' KKL5/1583; מכתב ויץ אל דנין, 6 במארס 1945; וזכרון-דברים בין מרגלית לויץ, 24 באפריל 1946, אצ"מ, ק' KKL5/1627. יש לציין כי חלקת 'שווכה' הוצעה למכירה כבר בשנת 1942; על כך ראה: מכתב קהתי בראש הערה זו.

41 מכתב ויץ אל דנין, 6 במארס 1945, אצ"מ, ק' KKL5/1583.

42 הודעות מרגלית לקרן הקיימת על העברת קרקעות על שם הקרן הקיימת, 27 ביולי 1946 ר-7 באוגוסט 1947, אצ"מ, ק' KKL5/1764; אצ"מ, ק' KKL5/500/נחלין, סדרה 1947-1949; מכתב הקרן הקיימת אל עורך-הדין קהתי, 3 בדצמבר 1947, אח"ה, תיק נחלין; ספרי הנכסים, נחלין; רישומי הטאבו.

43 ויץ, בחבלי נחלה, עמ' 19-26; דנין, עדות בעל-פה, ראיון עימו מיום 13 באפריל 1988; ביסטריצקי, לעיל, הערה 2.

44 מכתב י.ש. [כך במקור], אל הקרן הקיימת, 2 בדצמבר 1946, אצ"מ, ק' KKL5/1764; מכתב דנין אל קיבוץ עין-צורים, 27 באוגוסט 1947, אצ"מ, שם; מכתב מרגלית אל הקרן הקיימת, 20 בספטמבר 1949, אצ"מ, נחלין/KKL5/500 סדרה 1947-1949; ויץ, יומני, ג, עמ' 125, 126, 144, 151, 159, 165, 166 (מעדות זו נראה שהקרן הקיימת נאלצה לוותר גם על חלקות שהעדיפה לקבל, וזאת כדי להביא לסיום המשא-ומתן). וכן ראה שם, עמ' 175, 178.

גוש רציף וגדול בבעלות הקרן הקיימת בנחלין, אשר יחד עם 'שווכה' (145 דונם), 'ואדי נופל' (299 דונם) וחלקת עין אבו זויד של ארטס (343 דונם), הכיל 3,658 דונם (ראה מפה).

רכישת אדמות כפר-עציון:

ביסוס והרחבת האחיזה הקרקעית

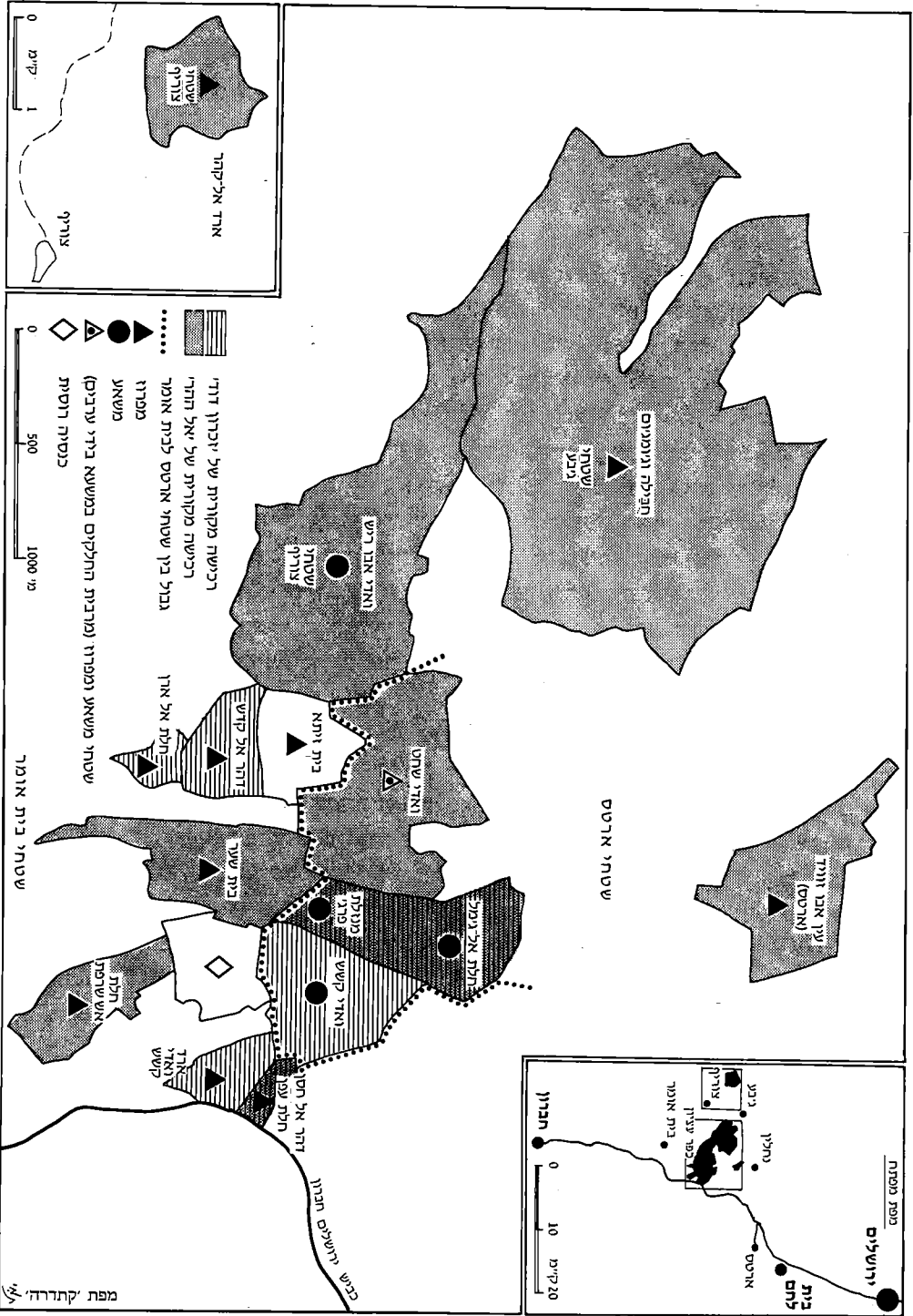
הרכוש הקרקעי היהודי בכפר-עציון בשנות העשרים והשלושים אדמות כפר-עציון היו מורכבות מחלקות קרקע שנרכשו באדמות הכפרים בית-אומר, ארטס, ג'בע וצוריף על-ידי החברות 'זכרון דוד' ו'אל ההר' בשנות העשרים והשלושים. עם ראשית התעסקותה של הקרן הקיימת ברכישת אדמות כפר-עציון, היו במקום כ-2,000 דונם בבעלות יהודית — רובם מפרוז ומיעוטם משאע.⁴⁶ למעשה, כבר בשנת 1935, עם סיום רכישות הקרקע של חברת 'אל ההר' באזור, הגיע הרכוש הקרקעי לסך זה. רוב הקרקעות, כ-4,800 דונם, היה רשום אותו זמן על-שם מספר משקיעים, שרכשו מחברת 'אל ההר' חלקות גדולות יחסית. יתר הקרקעות, כ-400 דונם בלבד, היה רשום על-שם יחידים, שקנו בשנים 1934-1935 חלקות קטנות מחברת 'אל ההר'. כמור כן היו לחברת 'אל ההר' חוזים, שלא יצאו לפועל, לרכישת 9,380 דונם נוספים באזור, מהם 4,000 דונם בג'בע, והשאר — רובם הגדול מצידו המזרחי של כביש ירושלים-חברון, בקילומטר ה-20-21. מפה 2 מפרטת את הרכוש הקרקעי שבבעלות יהודית ערב כניסתה של הקרן הקיימת לרכישות שם.⁴⁷

45 דין-וחשבון על סיור באדמות נחלין בהשתתפות שפירא, פרנק, נציג כפר-עציון, נציגי רכדים ומוכר הגוש, 8 בספטמבר 1947, אצ"מ, A246/41; מפת אדמות כפר-עציון, 16 בנובמבר 1947, אצ"מ, A246/43 (המפה נמצאת גם באמה"ק, מס' 399. במפה זו סומנו שטחים בנחלין כמצויים בבעלות הקרן הקיימת, על-אף שלא היו בבעלותה; Jewish Properties at Kefar-Etzyon Settlement. מפה זו נערכה על-ידי ממשלת ירדן, 18 באוגוסט 1951, המועצה האזורית גוש-עציון, תיקי מחלקת הבטחון. דווקא מפה זו תואמת את המסמכים הארכיוניים ביחס לשטחים שבבעלות הקרן הקיימת בנחלין; ספר הנכסים; רישומי הטאבו; דין-וחשבון של מרגלית לקרן קיימת, 20 בספטמבר 1949, אצ"מ, נחלין/KKL5/500/סדרה 1947-1949. המפרוז הרשמי של השטחים המוזכרים לא נעשה, וכן לא ההעברה שלהם בטאבו, עד לימים אלה (1990).

46 פד"ק, 24 במארס 1942, אצ"מ, KKL10; דין-וחשבון של ד' ליפשיץ על הרכוש הקרקעי של היהודים בארץ-ישראל, נכון ל-1 באפריל 1936, אצ"מ, ה' S53/1675. ליפשיץ מציין שבכפר-עציון היו 5,190 דונם בבעלות יהודית. וראה עוד: אמה"ק, 2597, 422, 6040, 399. לרכישותיה של חברת 'זכרון דוד' [להלן: ז"ד] ראה: חוזה בין ז"ד לבין מוכר הקרקעות מביית-לחם, 22 באוקטובר 1925, אכ"ע, תיק מגדל-עדר; הסכם בין נציגי ז"ד לבין הולצמן, 25 בספטמבר 1933, מכתב ועד ז"ד אל ועד העזרה שלידי ההנהלה הציונית, ט"ז בכסלו תרצ"ד, גה"ה, תיק מגדל-עדר; מאזנים של ז"ד, 17 ביולי 1928, אהי"מ, מיכל 1526, תיק 204; דין-וחשבון מפורט על נכסי 'אל ההר' שהוגש לאגרו-בנק (בנק לחקלאות ובניין ארץ-ישראל), 3 בספטמבר 1937, אכ"ע, חומר לא מקוטלג; אמה"ק, 422, 2597. בספטמבר 1933 רכשה חברת 'אל ההר' את כל אדמות ז"ד, והמשיכה לרכוש קרקעות בשנים 1933-1935.

47 חוזה בין הולצמן לשוגרמן, 11 באפריל 1934, אכ"ע, תיקי ד"ר א"צ כהן; חוזה בין ז' טייבר ומרגלית לקרן הקיימת, 22 במארס 1942, אצ"מ, ק' KKL5/1448; ויץ, יומני, ב, עמ' 380; אמה"ק, 2597, 422, 6040, 399, 2584.

המגעים הראשונים עם בעלי הקרקעות היהודים
ההחלטה לברר אפשרות לרכישת קרקעות כפר-עציון התגבשה במחלקת הקרקעות של הקרן
הקיימת במהלך המחצית השנייה של שנת 1940, חודשים מספר לאחר שנתקבלה החלטה לרכוש
את אדמות ביננפלד בנחליץ.

למעשה, כבר ביוני 1939 הגיעה לקרן הקיימת ולמחלקת ההתיישבות בסוכנות פנייה מבעלי
המשכנתאות ובעלי החלקות הגדולות, שבבעלותם היו מרבית הקרקעות בכפר-עציון, לסייע
בארגון הסדר בינם לבין רוכשי החלקות הקטנות מחברת 'אל החר' — כמה מאות בעלי קושאנים
או בעלי חוזים בלבד, שרוכסו רכשו קרקעות בשטח של דונם עד שניים — הסדר שיביא לפתרון
בעיות הקרקע הסבוכות שנוצרו שם עם התמוטטות חברת 'אל החר' והגופים הפיננסיים שאליהם
היתה קשורה.⁴⁸ בעלי המשכנתאות ובעלי החלקות הגדולות רכשו את הקרקעות מחברת 'אל החר'
כהשקעה ולא למטרות התיישבות.⁴⁹ נציגם אריה הלוי-הורביץ, מפרק בנק גאולה ובניין, שהיה
אחד מבעלי הקרקעות, טען כי אם לא יושג הסדר, יוצעו הקרקעות למכירה פומבית ויירכשו על-
ידי ערבים. בהסדר שהציע הלוי-הורביץ נתבקשה הקרן הקיימת לרכוש את הקרקעות מבעלי
המשכנתאות ובעלי החלקות הגדולות, ואילו מחלקת ההתיישבות נתבקשה לסייע בהתיישבותם
של בעלי החלקות הקטנות. כתמורה לסיוע הציע הורביץ למסור חלק מהקרקעות לקרן הקיימת.
מחלקת ההתיישבות הבטיחה לסייע.⁵⁰ ואולם ויץ, שידע היטב על ההסתבכויות בכפר-עציון, לא
היה מוכן להיכנס לנושא בשום צורה, והשיב על כך חד-משמעית להלוי-הורביץ.⁵¹
בהסכמת שולחיו הגיש הורביץ לקרן הקיימת, בספטמבר 1940, הצעה מושכת יותר. הפעם
הוצע למסור לקרן הקיימת בחינם כ-400 דונם, לשם עליית קבוצת פועלים שתסדר במקום משק
שיתופי ותמצא את עיקר פרנסתה מעבודה אצל המתיישבים העתידיים — רוכשי החלקות הקטנות
מחברת 'אל החר'. את יתר הקרקעות של בעלי המשכנתאות ובעלי החלקות הגדולות הוצע למכור
לקרן הקיימת בזול ובתנאים נוחים ביותר — מסירת איגרות-חוב של הקרן הקיימת שיפרעו
במשך מספר שנים — באופן שבעת המכירה לא תצטרך הקרן הקיימת לשלם אלא סכום קטן מאוד
במזומן.⁵² בסוף מכתבו הדגיש הורביץ גם את הצדדים הלאומיים הקשורים בהשגת ההסדר:
'בהתחשב עם חשיבותו של סידור ישוב יהודי במקום הנ"ל אנו חושבים כי הקק"ל תרצה לעזור
בסדר זה... תהיה זו מכה גדולה לעניינינו הלאומיים אם בעלי הקרקעות ובעלי המשכנתאות
היהודים בכפר ועיר עציון יהיו מוכרחים למוכרן, באין אפשרות אחרת, לערבים'.⁵³ ואולם כאשר
שכנע הורביץ את שולחיו לקבל הסדר זה, שהיה כרוך מצידם בויתור על שטחי קרקע ובדחייה
משמעותית של מועדי תשלום ללא ריביות, הדגיש בפניהם רק את הצד הכלכלי:

48 מכתב א' הלוי-הורביץ, בנק גאולה ובניין בע"מ בפירוק, אל הנהלת הקרן הקיימת והעתק למחלקת ההתיישבות,
29 ביוני 1939, אצ"מ, ק' KKL5/1241.

49 לפירוט רכישותיה ראה דין-וחשבון של נכסי 'אל החר', שהוגש לאגרו-בנק, לעיל, הערה 46.
50 שם; זכרון-דברים מפגישה שנערכה במשרדי בנק גאולה ובניין ביום 24 בספטמבר 1940 בנוכחות בעלי החלקות
הגדולות ובעלי המשכנתאות בכפר-עציון, ארכיון השומר בכפר-גלעד, תיקי שנאורסון [להלן: אה"ש]; פר"ק,
25 בדצמבר 1940, אצ"מ, KKL10.

51 מכתב ויץ אל הלוי-הורביץ, 13 ביולי 1939, אצ"מ, ק' KKL5/1241.

52 זכרון-דברים מפגישה שנערכה במשרדי בנק גאולה ובניין, לעיל, הערה 50; מכתב הלוי-הורביץ אל הנהלת
הקרן הקיימת, 26 בספטמבר 1940, אצ"מ, ק' KKL5/1347; הנ"ל אל ויץ, 9 באוקטובר 1940, אצ"מ, שם.

53 מכתב הלוי-הורביץ אל הנהלת הקרן הקיימת, שם.

יוסף וייץ (1890-1972)

הממשלה לא תרשה למכור קרקע הנמצאת באיזור א' ליהודים גם אם הם בעלי המשכנתא עליה. אפשר לקבל רשיון זה מהנציב העליון רק אם נראה את הקשר שבמכירה זו עם הגשמת ההתישבות של 'אל ההר' שסודרה הרבה שנים לפני חוק הקרקעות, ורק בעזרת הסוכנות היהודית לכך, והיא תינתן רק אם תסודר שם התישבות. בלי כל זה כשתמכרו הקרקע, והיא סוף סוף תעמוד למכירה פומבית, הקונים יהיו רק ערבים ואז המחיר הכי גבוה יהיה אולי לירה אחת לדונם ועוד קרוב לוודאי שעוד פחות מלירה.⁵⁴

מכל מקום, הפעם, על רקע חוק הקרקעות ומיקומו של השטח באזור האסור לרכישה מצד יהודים, ובמיוחד בסביבות ירושלים, וכן בשל הכוונה לרכוש את נחליץ והחשש שהקרקעות תימכרנה לערבים במכירה פומבית,⁵⁵ לא דחה וייץ את ההצעה. הוא החל לברר פרטים נוספים, תוך שהוא מטיל את עיקר התפקיד על מרגלית.⁵⁶

במארס 1942, לאחר למעלה משנה של בדיקות מעמיקות ומשא-ומתן של מרגלית עם הלוי-הורביץ, החליט וייץ להיענות באופן עקרוני להצעתו של הלוי-הורביץ. נראה כי לסיבות שהביאוהו כבר בשנת 1940 שלא לדחות את ההצעה, והכריעו למעשה בעד ביצוע הרכישה, נוספה כעת סיבה נוספת, והיא — הקשיים שהחלו להסתמן בביצוע המפרז בנחליץ, בארגון התישבות שם ובהחזקת השטח.⁵⁷

54 זכרון-דברים מפגישה שנערכה במשרדי בנק גאולה ובניין, לעיל, הערה 50.

55 פד"ק, 25 בדצמבר 1940, 14 באוגוסט 1941, 24 במארס 1942, אצ"מ, KKL10; דבריו של אוסישקין, 10 בנובמבר 1940, אצ"מ, תיק פרוטוקולים של ישיבות הנהלת הסוכנות; לפרשת רכישת נחליץ ראה לעיל. וראה עוד: וייץ, יומני, ב, עמ' 223, 227, 230, 231; הודעת וייץ לעיתונות, 23 ביוני 1940, אצ"מ, ק' KKL5/1448.

56 מכתב וייץ אל הלוי-הורביץ, 1 באוקטובר 1940, אצ"מ, ק' KKL5/1347; וייץ, יומני, שם; דבר, לעיל, הערה 17; מכתבי הלוי-הורביץ אל וייץ, 30 באוקטובר, 7, 15, 18 בנובמבר ו-5 בדצמבר 1940, אצ"מ, שם; פד"ק, 25 בדצמבר 1940, אצ"מ, KKL10; ההד, ט-י, סיוון-תמוז תש"ג.

57 וייץ, יומני, ב, עמ' 248, 246, 236; פד"ק, 24 במארס 1942, אצ"מ, KKL10. לפרשת רכישת נחליץ, ראה לעיל.

תוכנית הרכישות בכפר-עציון

תוכנית הרכישות של ויץ, שהובאה לאישור הדירקטוריון בסוף מארס 1942, התבססה על היסודות הבאים: (1) רכישת כל שטחי בעלי המשכנתאות ובעלי החלקות הגדולות — סך-הכל כ-4,800 דונם. (2) רכישת אדמות הערבים באותם מקומות בכפר-עציון שלייהודים יש בהם חלקות משאע (בית-אומר וצוריק), על-מנת להגדיל את הרכוש הקרקעי היהודי שם, במגמה להעביר את שטחי המשאע לבעלות פרטית. (3) החלפת החלקה המרוחקת בצוריק — ששטחה 1,024 דונם והיא שוכנת מספר קילומטרים מערבית לשאר שטחי כפר-עציון — בחלקה או-חלקות הסמוכות לריכוזי הקרקעות בכפר-עציון, וזאת על-מנת ליצור גוש גדול ורציף בבעלות הקרן הקיימת בכפר-עציון 'באופן שכל שטחי כפר עציון יאוחדו לחטיבה אחת גדולה שראשיתה בק"מ ה-17 וסופה בק"מ ה-21 על דרך ירושלים-חברון'. כזכור, ויץ התכוון כי בסופו-של-דבר יאוחדו שטחי כפר-עציון עם שטחי נחלין לאחר שיירכשו השטחים החוצצים. (4) פעולות הרכישה יבוצעו במשך שלוש שנים, והעלות הכוללת להשלמת תוכנית רחבה זו תסתכם ב-42,000 לא"י, לפי 7 לא"י הדונם. ויץ העריך כי על השטח שיירכש בכפר-עציון בצירוף השטח שיירכש בנחלין ניתן יהיה להקים ארבעה יישובים חקלאיים שיתבססו בעיקר על גידול עצי-פרי וייעור.⁵⁸ ויץ לא האמין, וככל הנראה גם לא רצה, בהתיישבותם של בעלי החלקות הקטנות בכפר-עציון, כפי שהציע הלוי-הורביץ. עניינו היה ביצירת התיישבות שיתופית-חלוצית, שאותה ראה כיחידה המתאימה לתנאי המקום. על רקע זה לא התייחס כלל להצעת הלוי-הורביץ בנושא מסירת 400 הדונם לקרן הקיימת בחינם.⁵⁹ ויץ גם החליט שלא ליזום משא-ומתן עם בעלי החלקות הקטנות לרכישת חלקותיהם. חלקות אלה היו בעיקר בבית-אומר ובחלקת ארטס הגובלת בבית-אומר. מהמקורות עולה כי ויץ האמין שלאחר ביצוע הרכישות הגדולות בכפר-עציון יתרמו חלק מבעלי החלקות הקטנות את קרקעותיהם לקרן הקיימת, ואלה שלא יעשו כן ייאלצו לקבל את תנאי הקרן הקיימת לרכישת חלקותיהם — אם לקרן הקיימת יהיה עניין בקרקעות אלו. הוא גם לא היה מוטרד מכך שחלקות קטנות יישארו כמובלעות בתוך גושי הקרקע של הקרן הקיימת.⁶⁰

הדיון בדירקטוריון

הצעת רכישת קרקעות כפר-עציון זכתה לדיון עקרוני בישיבת הדירקטוריון — דיון שלא נערך כאשר הובאה לדיון הצעת הרכישה בנחלין. דומה כי הדיון נערך הפעם לאור היקף הרכישות וההשקעה הכלכלית הגדולה שנדרשה מהקרן הקיימת וכן על רקע התוכנית היישובית העקרונית

58 פד"ק, 24 במארס 1942, אצ"מ, שם; חוזה בין טייבר ומרגלית לקרן הקיימת, לעיל, הערה 47.

59 ראה לעיל, הערה 58 וכן הודעה של ויץ לעיתונות על עליית 'קבוצת אברהם' לכפר-עציון, 23 ביוני 1943; מכתב ויץ אל ז' יעקובסון, 25 במאי 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1448; מכתב ויץ אל מערכת 'דבר', 5 באוגוסט 1943, אצ"מ, שם; מכתב הקרן הקיימת אל ש' חמאוי, 25 בנובמבר 1945, אצ"מ, ק' KKL5/1578; ויץ, יומני, ב, עמ' 260.

60 פד"ק, 24 במארס 1942, אצ"מ, KKL10; מכתב ויץ אל מ' פודלישוק, 22 באוקטובר 1943; מכתב ויץ אל מ' חמואי, 25 בנובמבר 1945, אצ"מ, ק' KKL5/1578; מכתב הקרן הקיימת אל מ' מזרחי, 25 בינואר 1946, אצ"מ, ק' KKL5/1757; מכתב ויץ אל ב' ולפיש, 21 ביולי 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1448; מכתב ויץ אל א' בראודה, 29 ביולי 1943, אצ"מ, שם.

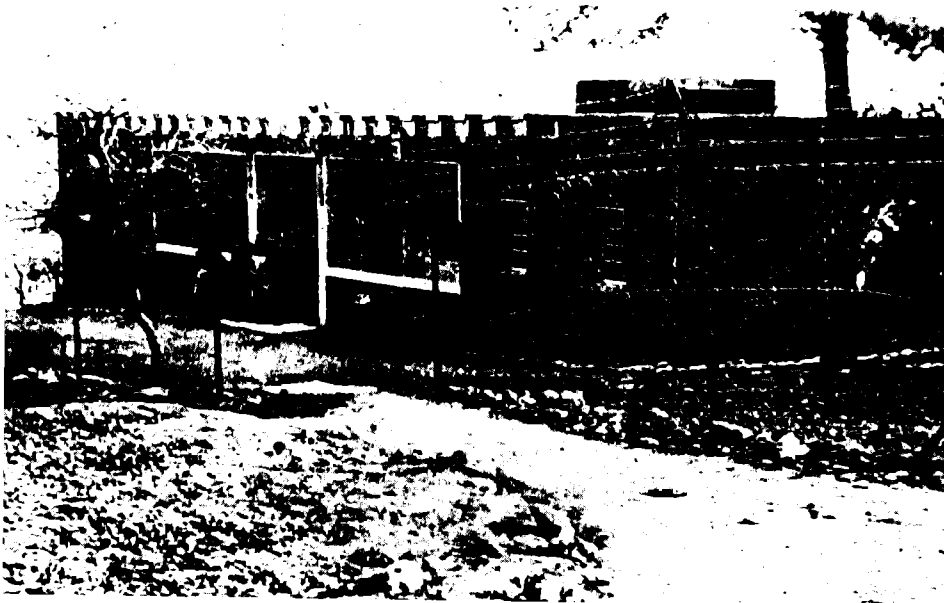
שהוצגה לאזור כולו. השאלה העקרונית שעמדה במרכז הדיון היתה אם ראוי לבצע את הרכישה שמחירה גבוה במיוחד, שכן זוהי בדרך-כלל קרקע זיבורית, שאפשרויותיה המשקיות מצומצמות. וויץ הבהיר כי ניתן יהיה לנצל רק 40% מהשטח לגידול עצי-פרי ומספוא (היתר יכשר רק ליעור), וגם זאת רק אם יבוצעו פעולות הכשרת קרקע נרחבות. ויץ גם הדגיש שבמקום אין מים, וניתן יהיה להשיג מים רק מעין-ערוב, המרוחקת 3 קילומטרים, או מאיסוף מי גשמים. הדוברים בדיון אכן עמדו על מגרעותיה המשקיות החמורות של הקרקע, אך ראו בחשיבות המדינית את ערכה הגדול של הקרקע המצדיק ללא ספק את רכישתה. לאור דברים אלו החליט הדירקטוריון פה אחד לבצע את הרכישה בעציון.⁶¹

היטיב לבטא את הדברים גרנובסקי:

להצעת הקניה הזאת נודעת חשיבות מרובה, שכן מועטות הן קרקעותינו בסביבת ירושלים בכלל. בסביבה הזאת לא היה לקק"ל אף שעל אדמה עד השנה האחרונה, כשנקנה שטח של 1760 דונם מאדמת נחלין. אולם אדמת נחלין היא רק התחלה — ובלתי מספקת. אמנם הקרקע היא זיבורית — אדמה הררית, המחיר הוא גבוה לעומת טיב הקרקע ולנוכח העובדה שיהודים אינם קונים אדמה בסביבה זאת. אולם בהתחשב עם האיזור — איזור א' — בכלל וסביבת ירושלים בפרט — יש צורך דחוף להכנס לקניה זאת. זוהי דעת שלושת חברי האקסקוטיבה של הקק"ל [גרנות, ויץ ווילקנסקי, י"כ].

ווילקנסקי, המומחה החקלאי שמבין חברי הדירקטוריון, הביע הסתייגות ממבנה המשק שהציע ויץ. הוא חשש שביסוס המשקים שיוקמו בכפר-עציון ובנחלין על עצי-פרי יביא לתחרות עם המשק המעורב שבמשקי השפלה. מכל מקום, דיון כולל בנושא מבנה המשק לא נערך בדירקטוריון.⁶²

61 פד"ק, 24 במארס 1942, אצ"מ, KKL10. באותה ישיבת דירקטוריון הוצעה רכישתם של 600 דונם (אף הם מיהודים) ב'רמה' שמצפון-מערב לירושלים. החסרונות הכלכליים והמשקיים של הצעה זו היו רבים יותר מאלה של כפר-עציון, ולכן גם לא היתה אחידות דעים ביחס להצעה, כפי שהיה הדבר ביחס לעציון. דברים שנאמרו ביחס להצעת 'רמה' על-ידי גרנובסקי, הרב ברלין ואוסישקין נוגעים גם לענייננו. בין השאר הטעים גרנובסקי: 'הצעת הקניה הנידונה קשה בכמה מובנים — המחיר, החזקת הקרקע אחרי היקנותה וכו' — מהצעת הקניה הראשונה של 6000 דונם באדמת כפר עציון. המחיר איננו מוצדק בהחלט כמובן כלכלי, אולם הצעת קניה זו מהווה אחת ההצעות המעטות של קנית קרקעות מסביב לירושלים ויש לראותה כפעולה לחיזוק ירושלים היהודית ואיננה יכולה להיעשות לפי קנה-המידה המקובל של פעולה קרקעית רגילה. קנית אדמה זו הכרחי שתצא לפועל'. הוסיף הרב ברלין: 'כאן צריך לדון מנקודת השקפה כוללת. בעבר חטאנו כלפי ירושלים ובנותיה. אי אפשר להגיד שלא רצינו לגאול אדמה בסביבי ירושלים; חפצנו בזאת כולנו וביחוד מנחם אוסישקין ז"ל. אולם לא עשינו את הדבר במידה מספיקה — מתוך חשבונות שהיו אולי צודקים בשעתם. אבל יש זמן שהחשבונות שכרם מבחינה כלכלית יוצא בהפסדם מבחינה לאומית-מדינית. ואם לא עכשיו — אימתי? סיכס שמואל אוסישקין: 'אם איננו מוכנים לוותר על איזור ירושלים מפני סיבות שונות — אין לנו מוצא אחר לקנות אדמה בסביבי ירושלים אלא ברכיבים כאלה. הכרחי לקנות שטחים קטנים וכן גם שטחים יותר גדולים, שאינם נמצאים בידי ערבים — כל עוד לא יחול שינוי בחוק הקרקעות. בסביבת ירושלים יש 3-4 שטחים קרקעיים כאלה בידי יהודים: נחלת יצחק, עמק הארזים, כפר עציון, רמה-מצפה. אם נוותר על רמה-מצפה יהא פרושו של דבר שאנו נועלים את הפעולה מסביב לירושלים... כעבור מספר חודשים, בנובמבר 1942, עת סיכס-גרנובסקי את פעולת הקרן הקיימת בשנה התולפת ותוכניתה לשנה הבאה, אמר בין השאר: 'היום אי אפשר ללכת לפי השיגרא אלא צריך לעשות דברים נועזים... אנו ממשכיכם את הריכוז בשני האזורים האסורים... כוונתנו להתרכז השנה באזורים שיש להם ערך מבחינה פוליטית...'

בית הכומר הגרמני (או 'המנזר הגרמני') בבית אומר. מאוחר יותר — אחוזת נזירים גרמנים בנדיקטינים

החלטת הדירקטוריון הביאה לחתימת חוזה בין הקרן הקיימת לשותפות 'טייבר ומרגלית', שאמורה היתה לעסוק בפועל בהעברת 4,800 הדונם מהבעלים היהודים לקרן הקיימת ובכיצוע רכישות חלקי המשאע מערבים (סך שהוערך בכ-1,000 דונם), וכל זאת על-פי תוכנית הרכישות הכללית שהציג ויץ בדירקטוריון.⁶³ השותפות, שקיבלה כעבור זמן מה את השם חברת 'מרום', הוקמה במארס 1942, ביוזמתו של ויץ, לאחר שישראל טייבר החל לגלות עניין ברכישות קרקע בסביבות ירושלים.⁶⁴ חברת 'מרום' שימשה מאז כסוכנת הקרן הקיימת לרכישות בסביבות ירושלים, כשמרגלית ממשיך להיות הפעיל העיקרי.⁶⁵ על-פי החוזה עם הקרן הקיימת אמורה היתה השותפות לדאוג להעברתן של הקרקעות כשהן נקיות מכל תביעות ואריסים. השותפות התחייבה להעביר 1,500 דונם עד לשלהי 1942 ו-2,500 דונם נוספים עד לשלהי 1944.⁶⁶

הרכישות מיהודים וגרמנים

עד לאוגוסט 1942 השלימה חברת 'מרום' העברתם של 1,052 דונם בעציון על-שם הקרן הקיימת, וזאת לאחר שנתקבלו רשיונות להעברה מגציב העליון. כעבור זמן קצר ביצעה שם הקרן הקיימת 'חרישת כיבוש' בפיקוחם של חברים ממעלה-החמישה. בסיומה של שנת 1942 כבר היו רשומים על-שם הקרן הקיימת 2,570 דונם בחלקות שמבית-אומר, צוריף, ג'בע וארטס.⁶⁷

63 חוזה בין טייבר ומרגלית לקרן הקיימת, לעיל, הערה 47. למעשה הוכנה טיוטת החוזה בתאריך זה, אך הוא נחתם רק לאחר החלטת הדירקטוריון. מכל מקום, הכנת החוזה טרם החלטת הדירקטוריון מוכיחה כי ויץ היה משוכנע שהצעת הרכישה תאושר.

64 מכתב ויץ אל טייבר, 20 בינואר 1942, אצ"מ, ק' KKL5/1471; מכתב טייבר אל ויץ, כולל הסכם השותפות בין טייבר למרגלית, 27 בפברואר 1942, אצ"מ, ק' KKL5/1448; פד"ק, 29 בינואר 1946, אצ"מ, KKL10.

65 שם, שם; ויץ, חבלי נחלה, עמ' 16-18, 560.

66 חוזה בין טייבר ומרגלית לקרן הקיימת, לעיל, הערה 47.

67 צילומי טאבו, ספרי הנכסים; אח"ה, תיקי בית-אומר, צוריף, ג'בע וארטס; סיכומי רכישות בעציון, 16 באוגוסט 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1407; מכתבי ויץ אל חברת 'מרום', 28 בדצמבר 1943, 12 בינואר 1944, אצ"מ, ק' KKL5/1578.

אהרן בן-שמש
(ספקטורוב)
(1899-1985)

באוקטובר 1942, תוך כדי העברת הקרקעות, עמד ויץ על הצורך הדחוף לרכוש את אחוזת הנזירים הגרמנים-הבנדיקטינים שבחלקת דהר אל-קדש (בית-זיתא) שבבית-אומר, אשר יצרה חציצה בתחום השטחים המועברים לבעלות הקרן הקיימת.⁶⁸ האחווה, שנבנתה בשנת 1937 ושימשה כחוזה חקלאית וכבית-הבראה לנזירים, השתרעה על 161 דונם מעובדים ונטועים ברובם גפנים וזיתים. היא כללה שני מבנים גדולים שהכילו יחד 18 חדרים ל-60-70 נפש. בית קטן נוסף שהכיל 3 חדרים, רפת, אורות, ברכת מים ומכון מים וחשמל. האחווה כולה היתה רשומה על-שם מ' קאופמן, ראש מנזר הדורמיציון שבהר-ציון, והוחכרה בפרוץ מלחמת-העולם לערבי נוצרי מבית-ג'אלה. חברי המסדר הגרמני, שרובם היו עצורים כנתיני אויב, מעוניינים היו למכור את האחווה, וכן שטח נוסף של כ-127 דונם אדמת משאע שהיה בבעלותם בחלקת ואדי אבר-ריש שבצורף.⁶⁹

חשיבות רכישת האחווה נבעה לא רק ממיקומה בין שטחים שרכשה הקרן הקיימת, אלא בעיקר מהיותה המקום האידיאלי להקמת הנקודה היישובית הראשונה בכפר-עציון, וזאת הן בשל מבני המגורים והמשק שבה והן בשל שליטתה על השטחים שמסביבה. מבני המגורים והמשק אמורים היו לפתור בעיות רבות הקשורות בעלייה למקום ובמיוחד את בעיות השיכון. לאור כל זאת קבע ויץ שיש לעשות כל מאמץ לרכוש את האחווה.⁷⁰ גם לרכישת חלקת קרקע המשאע שבצורף היה יתרון חשוב ביותר, שכן באמצעות רכישתה אמור היה לעלות חלקה של הקרן הקיימת באדמת המשאע שבצורף (ואדי אבר-ריש) מ-84.3% ל-98.6%, ולמעשה יכלה הקרן הקיימת לראות בה קרקע בבעלותה המלאה, המצטרפת לשטחיה בג'בע, שהיו אדמת מפרוז, באופן שייווצר גוש ג'בע-צורף בבעלותה המלאה של הקרן הקיימת.⁷¹ ואולם המכשול שניצב בפני הקרן הקיימת היה לבצע העברה לידיים יהודיות באזור האסור לרכישה, אף שהיה מדובר ברכישה מגרמנים ולא מערבים.⁷²

בשלהי 1942 ובראשית 1943 חיפשו יועציה המשפטיים של הקרן הקיימת פתרונות משפטיים שיאפשרו את ההעברת ⁷³ בסופר-של-דבר העלה עורך-הדין בן-שמש את הרעיון להעביר את האחווה מבעלות ראש המנזר לבעלות חברת מניות פיקטיווית, שתוקם על-ידי המנזר, ואשר מניותיה יירכשו על-ידי הקרן הקיימת, באופן שהקרן הקיימת תהפוך לבעלת החברה ובמילא לבעלת האחווה.⁷⁴ ואכן, בסוף ינואר 1943 נרשמה בירושלים חברת The Benedictine Fathers of

68 ויץ, יומני, ב, עמ' 285.

69 ויץ, יומני, ב, עמ' 285; פד"ק, 17 ביוני 1943, אצ"מ, KKL10; תזכיר הלשכה הראשית של הקרן הקיימת על העלייה וההתיישבות בכפר-עציון [לאינפורמציה פנימית בלבד], 2 במאי 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1448; דיון בבית-המשפט בירושלים על העברת האחווה משמו של קאופמן על-שמה של חברת האבות הבנדיקטינים של הר ציון, 1943 (ללא ציון תאריך מדויק), אצ"מ, ק' KKL5/1578; ד' קנוהל, גוש עציון במלחמתו, ירושלים תשי"ז, עמ' 23; "בן-יעקב, גוש עציון: חמישים שנות מאבק ויצירה, ירושלים תשל"ח, עמ' 73. שם החוכר היה אבו צאדק, וכן ראה: צילומי טאבו; ספרי הנכסים; אח"ה, תיק 'חברת עציונה'; א' רוטנברג, 'ישבו "אבות" לגבולם', בדי אלון: עלון אלון שבות (סיוון תשמ"ח), עמ' 13-15; ציפורה ביליג, עדות בעל-פה, ראיון עימה ביום 1 ביוני 1988, בעקבות שיחות שלה עם נזירים גרמנים שגרו במקום.

70 ויץ, יומני, ב, עמ' 296.

71 כך עולה מניתוח מסמכי הטאבו וניתוח ספר הנכסים שבלשכה הראשית של הקרן הקיימת בירושלים וכן מניתוח הסיכומים הקרקעיים שבתיק 'חברת עציונה' ובתיק צורף שבאח"ה.

72 אצ"מ, ק' KKL5/1448; ויץ, יומני, ב, עמ' 296.

73 ויץ, יומני, ב, עמ' 296, 299, 300.

74 ויץ, יומני, ב, עמ' 300, 301; מכתב בן-שמש אל הקרן הקיימת, 7 ביוני 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1448.

Mt. Sion Properties Company Limited בהון של 5,000 לא"י, שהיה מורכב מ-500 מניות של 10 לא"י כל אחת.⁷⁵ ואולם, העברת האחווה משמו של ראש מנזר הדורמיציון על-שם החברה נתקלה בקשיים משפטיים ובסירוב מנהל מחלקת הקרקעות להעביר את הנכס על-שם חברת המניות ללא אישור הנציב העליון, שכן אישור כזה היה נחוץ על-פי החוק לכל העברה הנעשית שלא על-שם ערבי ארצישראלי.⁷⁶ רק בסוף מאי 1943, לאחר מאמצים משפטיים, הושלמה ההעברה; האחווה בבית-אומר והחלקה שבצורף נרשמו על-שם החברה.⁷⁷ מיד לאחר מכן נרשמו 497 ממניות החברה על-שם הקרן הקיימת וחברת-הבת שלה 'הימנותא'. יתר המניות נרשמו על-שם אנשי הקרן הקיימת — ויץ, בורכוב וקליין.⁷⁸ חודש קודם לכן הושג הסכם בין הערבי, חוכר האחוה, לבין מרגלית לפינוי האחוה תמורת פיצויים הגונים. אמנם בידי החוכר נשארו שני חדרים למשך 4 חודשים נוספים, אך הפינוי הכולל אפשר את עליית ראשוני 'קבוצת אברהם' למקום בסוף אפריל 1943.⁷⁹ בסך-הכל הושקעו ברכישת האחוה הגרמנית — או כפי שכונתה אותו זמן 'בית הכומר' — כ-10,000 לא"י, מהם כ-3,200 לא"י על-ידי הקרן הקיימת לקרקע (לפי 20 לא"י לדונם!) והיתר מכספי 'קרן ההתאחוות' שהיתה משותפת לקרן הקיימת ולסוכנות.⁸⁰ חלקות הבנדיקטינים שבבית-אומר ובצורף הצטרפו לחלקות נוספות שהעבירה הקרן הקיימת על-שמה בבית-אומר, ארטס וג'בע, ובסך-הכל נרכשו במחצית הראשונה של שנת 1943 808 דונם. במחצית השנייה של אותה שנה הועברו 1,024 דונם על-שם הקרן הקיימת, ובסוף 1943 הסתכם רכוש הקרקעי של הקרן הקיימת בעציון ב-4,403 דונם. העברות קטנטנות נוספות נעשו בשנים 1944-1947, בעיקר בארטס ובג'בע, לשם השלמת גושים. רכוש הקרקעי של הקרן הקיימת בעציון הסתכם בסוף תקופת דיונונו ב-4,468 דונם. על-פי הסכם עם אגודת 'נווה עציון', שייצגה בעלי חלקות קטנות בעציון, העבירה הקרן הקיימת לאגודה 36.7 דונם, כך שלמעשה עמד רכוש הקרקעי בעציון בפרוץ מלחמת השחרור על 4,432 דונם.

העיון במקורות הראשוניים, ובכללם המפות השונות, וכן השוואת רכישות הקרן הקיימת בכפר-עציון למצב הרכוש הקרקעי היהודי באזור ערב כניסתה של הקרן הקיימת לרכישות שם, מעלים את המסקנות הבאות:

1. מתוך כ-5,200 הדונם שהיו בכפר-עציון בבעלות יהודית פרטית רכשה הקרן הקיימת כ-4,130 דונם (79%). היו אלה 86% מסך השטחים שהיו רשומים על-שם בעלי החלקות הגדולות ובעלי המשכנתאות (4,800 דונם). כ-300 דונם נוספים רכשה מהבנדיקטינים, אך מערבים לא רכשה קרקעות.
2. בצורף השלימה הקרן הקיימת את רכישת כל השטחים שהיו בבעלות יהודית, ואף רכשה כ-130 דונם מהבנדיקטינים.
3. בג'בע נרכשו רוב רובן של הקרקעות שהיו בבעלות יהודית. שטח ניכר (1,095 דונם) נרכש

75 ויץ, יומני, ב, עמ' 302; תזכיר ייסוד החברה, אצ"מ, ק' KKL5/1578.

76 ויץ, יומני, ב, עמ' 303, 305, 306, 311, 312.

77 ראה הדיון בבית-המשפט על ההעברה, אצ"מ, ק' KKL5/1578; ויץ, יומני, ב, עמ' 322; צילומי טאבו; ספרי הנכסים, אח"ה, תיק צורף.

78 תזכיר ייסוד החברה וחלוקת המניות, אצ"מ, ק' KKL5/1578. הקרקעות רשומות עד היום על-שם חברת 'עציונה'. על כך ראה: אח"ה, תיק 'עציונה' ותיק צורף.

79 ויץ, יומני, ב, עמ' 315, 317; בן-יעקב (לעיל, הערה 69), עמ' 73.

80 פד"ק, 17 ביוני 1943, אצ"מ, KKL10.

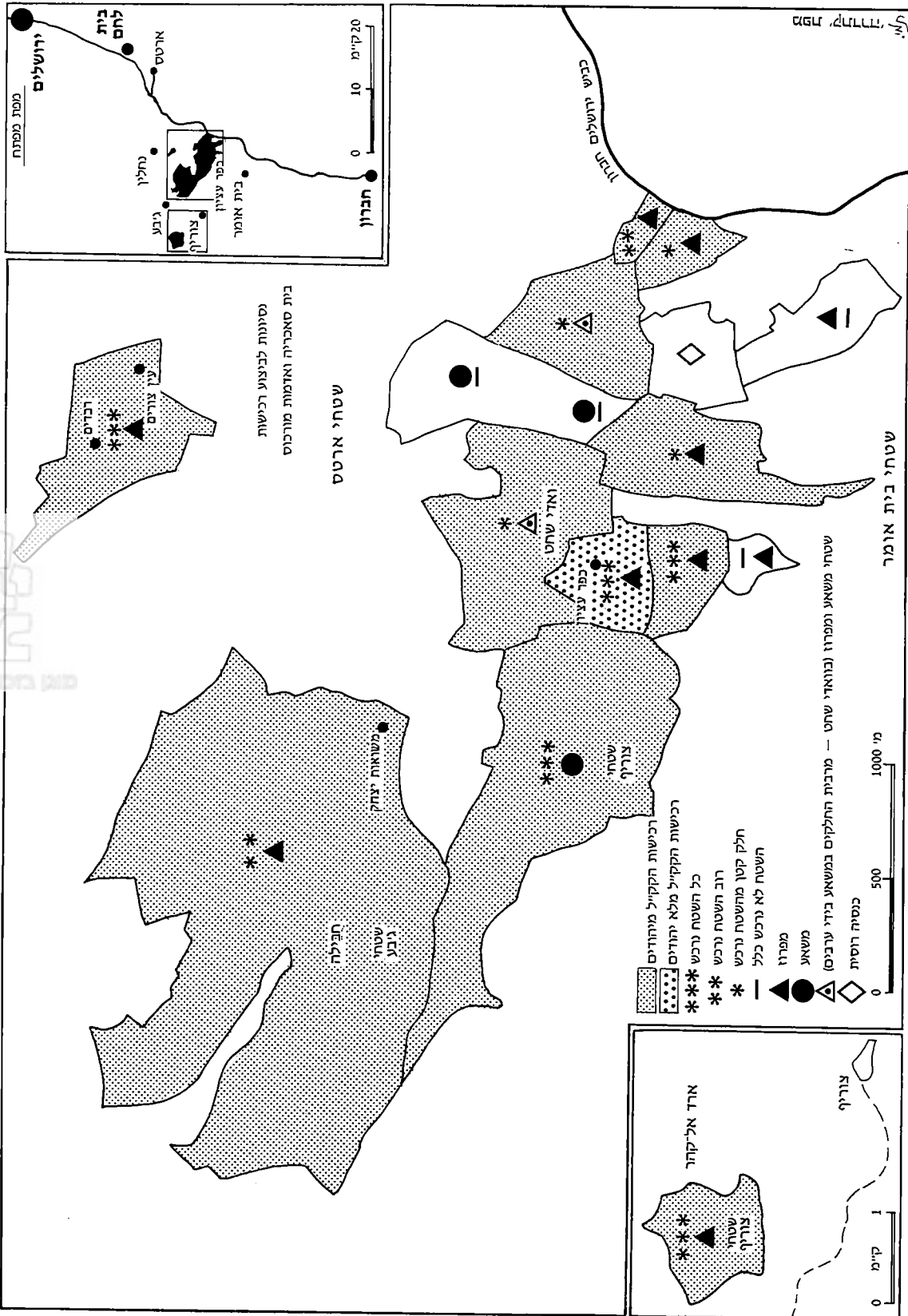

- במכירה פומבית מבעלי המשכנתאות היהודים. רוב רוכני של החלקות בג'בע היו מרוכזות, אך פה ושם חצצו ביניהן חלקות פרטיות, שהשתרעו על-פני 5-12 דונם, ושטחן הכולל היה 80 דונם.
4. בשטחי ארטס שבגבולות נחלין רכשה הקרן הקיימת את כל השטח שהיה בבעלות יהודית. היה זה גוש אחד ורציף, שאפשר תקיעת יתר בגבולות נחלין.
5. בשטחי ארטס שבגבולות בית-אומר רכשה הקרן הקיימת כ-80 דונם בלבד (מתוך כ-584 דונם, מהם 353 דונם אדמות משאע בבעלות יהודית). השטח שקנתה הקרן הקיימת על-שמה היה מורכב מגושים קטנים אך מפוצלים, כשביניהם היו חלקות פרטיות קטנות. זאת משום שכך היה הרכב הרכוש הקרקעי של בעלי המשכנתאות שם, אשר נוצר ברובו כבר בתקופת 'זכרון דוד'. הקרן הקיימת כמעט לא רכשה משטחי המשאע בארטס שהיו בבעלות יהודית.
6. רכישות הקרן הקיימת בבית-אומר הסתכמו בכ-450 דונם מפרוץ מתוך 837 דונם מפרוץ שהיו בבעלות יהודית. השטח שנרכש היה אמנם במספר גושים גדולים יחסית אך לא רציפים. בדומה לארטס (בגבולות בית-אומר) היו בתוך הגושים מובלעות של חלקות קטנות של בעלים פרטיים. שטח רציף של 161 דונם נרכש מהבנדיקטינים.
7. הקרן הקיימת לא רכשה כלל קרקעות מבעלי החלקות הקטנות. אלה היו מרוכזות רובן בארטס (בגבולות בית-אומר) — וחלק ניכר מהן היו אדמות משאע — בבית-אומר ומיעוטן בג'בע. שטחים אלה נשארו כמובלעות בתוך שטחי הקרן הקיימת.
8. הקרן הקיימת לא הצליחה להחליף את החלקה המבודדת שהיתה לה בצורוף (ארד-אל-קהר — 1,024 דונם אדמת מפרוץ) בחלקה אחרת במרכז כפר-עציון.
9. שלא על-פי תוכנית-האב שגיבש ויץ, לא נכנסה חברת 'מרום' לרכישת חלקי הערבים באדמות המשאע שבכפר-עציון (בית-אומר). נראה כי הקשיים הרבים שהיו כרוכים ברכישה כזאת, בשל ריבוי השותפים וכן הנסיון הקשה שבנחלין, הם שגרמו לכך. לעומת זאת, בצורוף נרכשו כמעט כל חלקי אדמת המשאע שלא היו בידי יהודים, שכן חלקים אלה היו מרוכזים כמעט כולם בידי הבנדיקטינים.
10. במהלך התקופה שאנו דנים בה נוצרו בידי הקרן הקיימת 4 גושים בעציון: גוש בית-אומר (מערב)-ג'בע-צורוף (עם מובלעות קטנות של בעלים פרטיים בג'בע); גוש ארטס (בגבולות נחלין) שהצטרף לשטחי הקרן הקיימת בנחלין; גוש ארטס-בית-אומר (עם מובלעות של שטחי בעלי החלקות הקטנות); גוש צורוף (מערב). לימים הוקמו על שלושת הגושים הראשונים היישובים כפר-עציון, משואות-יצחק, עין-צורים ורבדים.⁸¹

המאמצים לאחד את כפר-עציון עם נחלין
זכור, כבר עם רכישת נחלין דיבר ויץ על הצורך לאחד את נחלין וכפר-עציון באמצעות רכישת הקרקעות החוצצות. מדובר היה בכ-3,000-4,000 דונם שהיו בידיים ערביות.⁸² במאי 1943, מיד לאחר השלמת העברת 'בית הכומר', עיבדו ויץ ומרגלית תוכנית כללית לרכישת השטחים שבין

81 ראה במסמכים הנזכרים לעיל, הערה 67.

82 לפרשת רכישת נחלין ראה לעיל; וראה עוד: ויץ, יומני, ב, עמ' 260, 319.

כפר-עציון לנחלין.⁸³ בשלב ראשון הוחלט לרכוש את המאמצים ברכישת אזור בית-סאכריה מאחר שנראה היה כי ניתן יהיה לרכוש שם כ-1,000 דונם ולהקים יישוב עצמאי⁸⁴ (ראה מפה).
 בביצוע רכישות בבית-סאכריה ובשטחים האחרים, שחצו בין נחלין לכפר-עציון, הוצעו לויץ על-ידי מרגלית, ניצבה הקרן הקיימת בפני שני קשיים חמורים עיקריים. ראשית, באיזו דרך לבצע העברות מערבים באזור האסור לרכישה מצד היהודים. שנית, מחירי הקרקע הרקיעו שם שחקים, והגיעו בחלקות מסוימות עד למעלה מ-20 לא"י הדונם. הובע גם חשש כי רכישת הקרקעות במחירים שכאלה תקפיץ את המחירים בחלקות ובאזורים הסמוכים. המחירים הגבוהים נבעו מאיומי 'קופת האומה' על המוכרים והמתווכים, מצד אחד, וככל הנראה מידעת הערבים עד כמה חשובות קרקעות אלו לקרן הקיימת, מצד אחר. את בעיית ביצוע ההעברה מערבים חשבה הקרן הקיימת לפתור שם, כמו גם במקומות אחרים, על-ידי רישום הקרקעות על שמות מושאלים, דהיינו על שמות ערבים הנאמנים לקרן הקיימת שיתנו בטחונות מתאימים. לשם כך אף הקימה הקרן הקיימת את חברת 'האחים עלי' לקניית קרקעות.⁸⁵ ואולם המחירים הגבוהים בצד הסיכון הגבוה הרתיעו את ויץ, והעמידוהו בפני דילמה קשה ביותר.⁸⁶ גרנובסקי סבר 'שיש להשיג שם קרקע גם במחירים גבוהים'.⁸⁷ אך ויץ החליט בסופו-של-דבר לוותר על הרכישות. נראה כי להחלטה זו תרמה גם העובדה שבכפר-עציון, ובנחלין במיוחד, נתקלה הקרן הקיימת בקשיים בהשלמת ההעברה.⁸⁸ מכל מקום, מאז אמצע 1945 נפסקו כמעט לגמרי התעסקויות הקרן הקיימת ברכישת השטחים החוצצים שבין כפר-עציון לנחלין, ולמעשה לא הצליחה הקרן הקיימת לקשר את שטחיה בנחלין לשטחיה שבכפר-עציון. יחד-עם-זאת, ביוני 1944 התקשר מרגלית בחוזה (באמצעות ערבי נאמן) עם האחים מורקוס, שבבעלותם היו 564 דונם קרקע מפרוץ בבית-סאכריה. המחיר שנדרש לדונם היה 20 לא"י. הפרטים על התקשרות זו מעטים ביותר, אך נראה כי על-אף שהמוכרים קיבלו דמי-קדימה של 1,100 לא"י, הם חזרו בהם מכוונתם למכור את השטח, ובסופו-של-דבר שטח זה לא נרכש.⁸⁹

רכישת אדמות דהיישה: המאחז השלישי בין ירושלים לחברון

בתחילת שנת 1942, עת עסקה הקרן הקיימת ברכישת אדמות כפר-עציון, הוצעה לה חלקת קרקע בשטח של 405 דונם מאדמות בית-ג'אלה, חלקה אשר נמצאה כ-2 קילומטרים דרומית לבית-לחם, סמוך מאוד לדרך ירושלים-חברון, וממזרח לקילומטר ה-11 ממרכז ירושלים. חלקה זו נודעה בשם

83 ויץ, יומני, ב, עמ' 319.

84 ויץ, יומני, ב, עמ' 333.

85 ויץ, יומני, ב, עמ' 378, 382, 387.

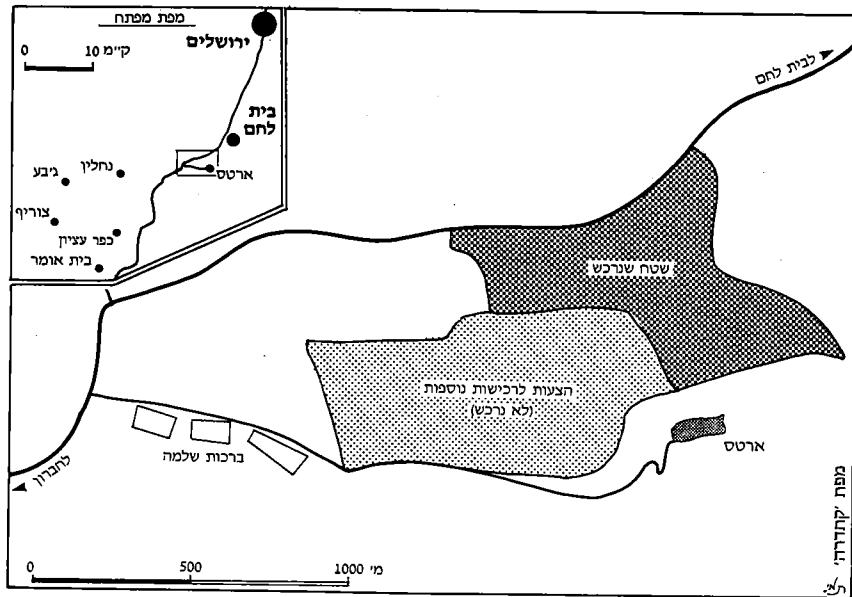
86 ויץ, יומני, ב, עמ' 333, 337, 373, 382, 387, 398; ג, עמ' 8; דנין, עדות בעל-פה, ראיון עימו מיום 13 באפריל 1988.

87 ויץ, יומני, ג, עמ' 373.

88 ראה מראי המקום לעיל בהערה 86.

89 יפוי-כוח וחחה בין האחים מורקוס לבין חליל אצחק אלמסן, 15 ביוני 1944, אח"ה, תיק צוריק; מכתב מרגלית אל הקרן הקיימת, 8 ביולי 1951, אח"ה, שם; פירוט של מרגלית על הוצאותיו השונות הקשורות ברכישת קרקעות בנחלין ובסביבה, אצ"מ, ק' KKL5/1764.

רכישות הקרן הקיימת
ברדישה

דהייש, 90 והיא היתה בבעלות משותפת של עורך-הדין דוד אבולעפיה מירושלים ויהודים מניו-יורק — אברהם ביננפלד, האחים יונס ודוד גודמן⁹¹ (ראה מפה). ויץ לא ראה אותו זמן כל חשיבות לשטח המוצע, שכן היה מבודד וקטן מכדי להקים עליו יישוב חקלאי בהר. כעבור שנה, במאי 1943, שוב הוצע השטח לקרן הקיימת, לאחר שבא-יכוחם של השותפים האמריקנים התנגדו להצעתו של אבולעפיה למכור את השטח לערבים. חלק מהשטח התאים לירקות ולנטיעות, והמחיר שנדרש היה 25-35 לא"י לדונם. הפעם התייחס ויץ להצעה אחרת, שכן היה זה כבר לאחר שנרכש חלק מאדמות כפר-עציון ונחלין, ובכפר-עציון אף החלו בפעולות ההתיישבותיות הראשונות. ויץ ראה עתה חשיבות מיוחדת לביצוע הרכישה, 'כי היא תפתח לנו תחנת ביניים בין ירושלים-תלפיות ובין נחלין, ובמיוחד לאחר שנודע לו כי שטחים סמוכים אף הם מוצעים למכירה באופן שייווצר מרכז יישובי יהודי שלישי בין ירושלים לחברון.⁹²

ויץ העריך כי ניתן להקים במקום שכונה כפרית לכ-100 משפחות, אשר תתפרנסנה מעבודה במפעלי תעשייה במקום וממשקי עזר חקלאיים המנצלים את הקירבה לירושלים. הוא הציע, לכן, לחלק את השטח המוצע ל-100 מגרשים בני 3.5 דונם כל אחד, ועל השטח הנותר להקים את מוסדות הציבור והתעשייה. הוא סבר גם כי לנוכח היתרונות של השטח ואפשרויותיו, אין המחיר הנדרש גבוה יתר-על-המידה.⁹³ ברוח רעיונות אלו, ובטרם הביא את ההצעה לדיון בפני דירקטוריון הקרן הקיימת, שוחח ויץ עם משה מכנס, מבעלי חברה לתעשיית יהלומים בנתניה, והציע לו להעביר מנתניה לשטח המוצע את המפעל ליהלומים, תוך ניצול הקירבה לכביש והקלות היחסית שבה ניתן להשיג חשמל ומים. מכנס הבטיח לעיין בהצעה.⁹⁴

90 ויץ, יומני, ב, עמ' 321; פד"ק, 17 ביוני 1943, אצ"מ, KKL10; מכתב דנין אל רושם הקרקעות בירושלים, 27 בינואר 1947, אצ"מ, ק' KKL5/1731; דנין, עדות בעל-פה, ראיון עימו מיום 11 במארס 1988.

91 פד"ק, 17 ביוני 1943, אצ"מ, KKL10; מכתב א' בוגן ופ' חאוני, מיופיי-הכוח של השותפים בניו-יורק, אל הקרן הקיימת, 23 במארס 1944, אצ"מ, ק' KKL5/1560; וכן ראה החוזה ביניהם לקרן הקיימת המצורף למכתבם.

92 פד"ק, 17 ביוני 1943, אצ"מ, KKL10. למעשה כבר נתן אבולעפיה אופציה לערבי לרכוש את השטח.

93 שם, שם.

הדיון בדירקטוריון

באמצע יוני ערך הדירקטוריון דיון מקיף בהצעה. גרנובסקי, ראשון הדוברים לאחר הסקירה של ויץ והמלצותיו, עמד על שלושה יתרונות עיקריים ברכישת הקרקע המוצעת: חיזוק ירושלים היהודית; שלב נוסף ביצירת ריכוז שטח נרחב בבעלות יהודית על הדרך שבין ירושלים וחברון; יצירת ענף פרנסה חדש בקירבת ירושלים — ענף התעשייה העשוי להעסיק ידיים עובדות רבות. לצד הצגת היתרונות חשף גרנובסקי גם חסרונות: השטח הקטן והקשיים הבטחוניים הקשורים בכך; לא ברור אם תתיר הממשלה להקים יישוב יהודי חדש בקירבת בית-לחם, ובייחוד כשמדובר ביישוב תעשייתי; החלקה, כך התברר, מפוצלת למספר חלקות לא רצופות; מחירה של הקרקע גבוה מדי. יחד-עם-זאת, ולמרות החסרונות, צידד גרנובסקי בביצוע הרכישה, שכן, ראשית, יש לראות בנקודת היישוב שתקום במקום מפעל חלוצי, ושנית, 'אסור להזניח כל קניית אדמה הקשורה עם חיזוקה של ירושלים היהודית'.

ברל כצנלסון הדגיש את החסרונות שבהצעה. הוא עמד על המחיר הגבוה ובמיוחד על הקושי הבטחוני להקים נקודת יישוב קטנה בסביבה עוינת. הוא גם פקפק בהסכמתו של מכנס להעביר חלק ממפעלו הנמצא בנתניה לסביבה ערבית ואף לבנות שם 100 בתים לפועלים. הוא לא סבר כי גורם אחר יאות לקחת עליו את בניית הבתים. כצנלסון צידד לכן בדחיית ההחלטה עד לביורו מעמיק בשאלות הבטחון ועד שיימצא הגורם שיקח עליו את בניית היישוב.

זוכוביצי ושמואל אוסישקין ראו את חשיבות הקמתו של יישוב יהודי שלישי על דרך ירושלים-חברון, לצד כפר-עציון והיישוב שיקום על אדמות נחלין. אוסישקין חלק על כך שהסביבה היא עוינת, וטען כי דווקא סביבת בית-לחם הינה סביבה המיושבת ערבים נוצרים, ששמרו על שקט בדרך-כלל. בנוסף לכך ניתן יהיה לקנות עוד קרקעות באותו אזור, שכן מרבית הקרקעות שייכות למנזרים, שעליהם לא חל חוק הקרקעות. אוסישקין הודה שהמחיר יקר, אך העריך שבעתיד הוא יהיה יקר עוד יותר.

לדבריו של אוסישקין הוסיף ויץ כי רכישת השטח אכן תאפשר רכישת 450 דונם על גבול השטח הנמצאים בבעלות נזירים צרפתים. באופן כזה, גם אם לא יוקם המפעל התעשייתי, ייווצר במקום רכוש קרקעי שיהווה בסיס להקמת יישוב חקלאי הררי של 80 משפחות, שכל אחת מהן תקבל 10 דונם. ויץ הסכים כי המחיר גבוה במקצת, אך הראה כי בעבר שילמה הקרן הקיימת מחירים גבוהים אף יותר לקרקעות חקלאיות, כמו באזור רמת-רחל, שם שילמה 70 לא"י לדונם. לחששו של גרנובסקי בדבר התנגדות הממשלה להקמת יישוב במקום הוא השיב כי כשם שהקרן הקיימת התגברה על מכשולים דומים במקומות אחרים, כך תצליח גם במקרה זה.⁹⁵

הדירקטוריון החליט — ללא מתנגדים אך בהימנעות כצנלסון — לרכוש את הקרקע במחיר של 25-35 לא"י לדונם, ומסר את הביצוע לידי מחלקת הקרקעות. זמן קצר לאחר מכן הושלמה הרכישה במחיר של 30 לא"י הדונם, וזאת לאחר שהנציב העליון אישר להעביר את הקרקע על-שם הקרן הקיימת.⁹⁶ בעקבות הרכישה ביקרו ויץ והאחים מכנס בשטח שנרכש, וככל הנראה, למרות

95 שם, שם. ויץ עשה אמנם כל מאמץ לשכנע את הדירקטוריון, אולם נימוקיו אינם עומדים תמיד במבחן הביקורת. כך הוברר כי בטחונו שרכישת השטח תאפשר רכישת 450 דונם נוספים, הגובלים בשטח שנרכש, היה מופרז. כמו כן, השוואת המחירים לאזור רמת-רחל איננה במקומה, שכן שם הושפע המחיר מהקירבה לירושלים.
96 פד"ק, 17 ביוני 1943, 31 באוגוסט 1943, אצ"מ, שם; פירוט חובות הקרן הקיימת על קרקעות שרכשה, 26 ספטמבר 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1612; מכתב ה-District Commissioner's Office אל הקרן הקיימת, 11

הבטחתם לעיין בהצעה ברצינות, החליטו האחים לבסוף שלא להיענות להצעתו של ויץ, בשל הקשיים לגשת מיד לבנייה.⁹⁷

המאמצים להרחבת האחיזה בסביבות דהיישה בסוף אוגוסט 1943 הביאו ויץ לפני הדירקטוריון הצעה לרכוש 372 דונם קרקע שהוצעה אותו זמן למכירה על-ידי שני ערבים בעלי נתינות זרה. שטח זה גבל מדרום ב-405 הדונם שנרכשו כבר (ראה מפה 4). יתרונות הקרקע היו דומים לאלה של השטח שכבר נרכש, ומחירה היה רק 22-23 לא"י הדונם, על-אף שמדובר היה ברכישה מערבים באזור האסור לרכישה על-ידי יהודים. הכוונה היתה לפנות לנציב העליון בבקשה שיאשר את ההעברה בנימוקים שבעלי הקרקע הינם נתינים צרפתיים, ומצד אחר, הקרקע איננה מעובדת ויש בה צורך לשם השלמת השטח שנרכש קודם לכן וגובל בה. כל חברי הדירקטוריון, מלבד בן-גוריון שנמנע, הצביעו בעד הרכישה.⁹⁸ ואולם, ככל הנראה, לא הצליחה הקרן הקיימת לרכוש את השטח, וייתכן שהיה זה על רקע סירוב הנציב לאשר את ההעברה. יחד-עם-זאת, המשכיה הקרן הקיימת במאמצים באמצעות חברת 'מרום' לרכוש את השטח וכן שטחים נוספים שגבלו ב-405 הדונם שנרכשו, אך עד לשנת 1948 לא נשאו מאמצים אלו פרי.⁹⁹

במקביל חיפש ויץ דרכים להחזיק בשטח שנרכש ולחזק את האחיזה היהודית בדרך ירושלים-חברון. בתחילת 1944 גיבשו הנהלות הקרן הקיימת ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות תוכנית להעלות לשם – כמו גם לנחלין, לג'בע ולשטח הקטן שרכשה הקרן הקיימת באל-חדר – פלוגת הכנה של הפלמ"ח כהיאחזות שתחל בהכשרת הקרקע עד להרחבת הרכוש הקרקעי שם. דובר דווקא על פלוגת פלמ"ח ולא על גרעין התיישבותי, וזאת כדי לשמור על האופי ההיאחזותי שכרוכות בו הוצאות קטנות יחסית לאלו של התיישבות של ממש. גם תוכנית זו לא יצאה לפועל.¹⁰⁰ הצעת ויץ לחברת 'רסקו' במאוס 1945 להקים במקום יישוב שיתבסס על מפעלי תעשייה ומשקי-עזר שינצלו את הקירבה לירושלים – אף היא לא זכתה להיענות חיובית.¹⁰¹ בתחילת ספטמבר 1947, עת התפרסמו עיקרי הדין-וחשבון של ועדת האו"ם על ארץ-ישראל, שמהם התברר כי הרוב בעד חלוקה הקובעת, בין השאר, כי הרי חברון יהיו בתחומי המדינה הערבית, סבר ויץ כי יש לחזק את האחיזה היהודית שם – כמו גם מצפון לירושלים ובחלקי הגליל שייכללו בתחומי המדינה הערבית – על-ידי עליות מיידיות על הקרקע. הוא היה משוכנע כי הנגב נכלל על-פי הצעת החלוקה בתחומי המדינה היהודית רק בגלל קביעת העובדות

באוקטובר 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1517. יצוין כי בספר הנכסים של הקרן הקיימת שבלשכה הראשית נרשם כי גדול השטח הוא 206.8 דונם בלבד, אך ככל הנראה במדידות שנערכו בשטח נמצא שגודל השטח כמעט כפול: 405.4. כך עולה גם מרישומי הטאבו וכן ממפה מס' 15 באמה"ק. כן ראה: מכתב ממשלת ארץ-ישראל אל הקרן הקיימת, 23 בספטמבר 1943, אצ"מ, ק' KKL5/1434.

97 ויץ, יומני, ב, עמ' 326.

98 פד"ק, 31 באוגוסט 1943, אצ"מ, KKL10; ויץ, יומני, ב, עמ' 337.

99 ויץ, יומני, ג, עמ' 19, 101.

100 ויץ, יומני, ב, עמ' 347, 364; פרוטוקול ישיבת הנהלות הקרן הקיימת ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות, 18 בפברואר 1944, אצ"מ, ג' S53/891.

101 ויץ, יומני, ג, עמ' 19.

מראה כללי של כפר-עציון (1940)

היישוביות היהודיות בשנה האחרונה, ועל בסיס תקדים זה יש להמשיך לפעול. באשר לאזור שמדרום לירושלים, הוא הציע להעלות מיד אנשי פלמ"ח על קרקעות הקרן הקיימת שליד בית-לחם כמו גם על אדמות צוריף ונחלין.¹⁰² בסופו-של-דבר, על-פי החלטת המחלקה המדינית ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות ועל דעת ויץ צומצם מספר העליות בכלל, ובאזור שמדרום לירושלים הוחלט על עלייה לנחלין בלבד.¹⁰³ נראה כי מעבר לבעיות כוח-האדם והקשיים הכספיים במימון עליות רבות, עמד גם שיקול האפקטיוויות שבעלייה לאדמות הקרן הקיימת בדהיישה. הסיכוי שנקודת אחיזה יהודית בודדת שם עם רכוש קרקעי מצומצם ביותר תשפיע על שינוי גבולות החלוקה לטובת המדינה היהודית, היה קטן ביותר, בעוד העלייה לנחלין אמורה היתה להצטרף לגוש יהודי של ארבעה יישובים עם רכוש קרקעי גדול יחסית. ומצד אחר, סביר היה להניח כי אם ייאלצו יישובי גוש-עציון להישאר בתחומי המדינה הערבית, יש חשיבות רבה לחיזוקם על-ידי עלייה נוספת לנחלין הסמוכה להם.¹⁰⁴

102 ויץ, יומני, ג, עמ' 178, 179.

103 ויץ, יומני, ג, עמ' 180.

104 ויץ, יומני, ג, עמ' 178.

סיכום ומסקנות

בפרוץ מלחמת השחרור הסתכם הרכוש הקרקעי הלאומי בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם בכ- 8,400 דונם. רכוש זה היה מורכב מרכישות הקרן הקיימת בנחלין (3,320 דונם), אל-חדר (256 דונם), כפר-עציון (4,432 דונם) ודהיישה (405 דונם). נסיונותיה של הקרן הקיימת לאחד את רכישותיה בנחלין ואל-חדר עם רכישותיה בכפר-עציון, וליצור גוש גדול ורציף בבעלות לאומית, לא הצליחו. רוב רובו של השטח (91%) נרכש מיהודים, ורק חלק קטן מאוד — מלא-יהודים. יחד-עם-זאת, לא כל הרכוש הקרקעי שהיה בבעלות יהודית ערב כניסתה של הקרן הקיימת לרכישות באזור אכן נרכש על-ידיה. בסך-הכל הגיע הרכוש הקרקעי שבבעלות יהודית באזורים אלה לכ- 9,200 דונם. כך שבידי הקרן הקיימת היו 91% מהקרקעות שבבעלות יהודית. מערבים לא רכשה הקרן הקיימת יותר מאשר 5% מסך-כל השטח שרכשה, ואילו מהגרמנים רכשה כ- 4%. על-פי רישומי הטאבו הגיעו רכישות הקרן הקיימת לכ- 4,900 דונם בלבד. ההבדל בין נתון זה לנתון שצינו לעיל נובע משתי סיבות עיקריות: האחת, שהסכם החליפין בנחלין לא הגיע לכלל רישום בטאבו, והשנייה, שהרישומים בטאבו היו נמוכים בדרך-כלל מהמידות האמיתיות, מסיבות שכבר עמדנו עליהן.

פעולתה של הקרן הקיימת בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם יש בה כדי להדגים את דרך פעולתה של הקרן הקיימת בתקופת חוק הקרקעות, ובראש ובראשונה את הפריצה לאזורים האסורים. קודם לפרסום החוק לא התכוונה הקרן הקיימת לפעול באזורים שנדונו במאמרנו, ולפחות לא באותה אינטנסיביות, הגם שקרקעות הוצעו למכירה באזור זמן רב לפני שפורסם החוק. הצורך לחזק את האחיזה הקרקעית בסביבות ירושלים והחשש מפני הישמטות הקרקעות מבעלות יהודית היוו גורמים נוספים שדחפו את הקרן הקיימת לביצוע הרכישות בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם. משקלם של התנאים המשקיים והיישוביים-הגורעים של גוש-עציון בתהליך קבלת ההחלטות על ביצוע הרכישות לא היה משמעותי. אמנם, למעשה, עסקה הקרן הקיימת יותר בפדיון קרקעות מאשר בגאולתן, אך אין ספק כי במקומות שנדונו במאמר זה — כמו גם כנגב ובשפלת יהודה, שגם שם פתחה הקרן הקיימת קרקעות שעמדו להישמט מבעלות יהודית — פדיון הקרקעות היווה את גאולתן. עם זאת, ברור כי הבעלות היהודית הקודמת הקלה על פריצת הקרן הקיימת לאותם אזורים שבהם בא חוק הקרקעות לפגוע. מכל מקום, פעולת הקרן הקיימת הביאה לשינוי מהיר ב'זרות' האזור — מאזור שהיה מזוהה עם פעולת ההון הפרטי לאזור המזוהה עם פעולת ההון הלאומי. בעקבות כך חל שינוי גם בצורות ההתיישבות באזור — מהתיישבות פרטית להתיישבות לאומית.

פעולתה של הקרן הקיימת באזור גוש-עציון ומדרום לבית-לחם הצטיינה בשיתוף-הפעולה הרב שבין עובדי מחלקת הקרקעות, ובראשם ויץ, היועצים המשפטיים, ובראשם עורך-הדין בן-שמר, וסוכני הקרן הקיימת באזור ירושלים, ובראשם מרגלית. נראה כי קשה לתאר את אפשרות יצירת הרכוש הקרקעי הלאומי באזור ללא שיתוף-פעולה זה והעבודה המאומצת של כל אחד בתחומו. בקשר לפעולתם של היועצים המשפטיים, שניסו לנצל סדקים בחוק הקרקעות ולעוקפו,¹⁰⁵ לא ברור מדוע לא נוצלו החוזים על אלפי הדונם שנערכו בשנות השלושים בין הגורמים היהודיים הפרטיים לבין בעלי הקרקעות הערבים (בעיקר ממזרח לכביש

רכישת קרקעות בגוש עציון

ירושלים-חברון) כדרך משפטית נוספת (דרך שנוצלה במקומות אחרים) לבצע רכישות בגוש-עציון ולהרחיב את הרכוש הקרקעי הלאומי שם. המכשלה לא היתה, כנראה, הבעיה המשפטית אלא בעיית המימון, שכן האזורים שבהם דן מאמרנו היו רק חלק מכלל אזורי הארץ שבהם פעלה הקרן הקיימת באותה תקופה.

הצורך להרחיב את האחיזה הקרקעית בסביבות ירושלים, על-מנת לחזק את ירושלים היהודית, היווה, כזכור, מניע מרכזי לכניסתה של הקרן הקיימת לפעולת רכישת הקרקעות בגוש-עציון ומדרום לבית-לחם בתקופה שבה אנו דנים. אולם קשה לומר שצורך זה לא היה קיים כבר קודם לפרסום חוק הקרקעות, ולמרות זאת לא פעלה הקרן הקיימת באזור עד אז, כשם שמייעטה לפעול גם באותו זמן באזור שמצפון לירושלים. הקרן הקיימת והתנועה הציונית בכלל המשיכו לשאת את חובם הישן לירושלים, ובעטיו של חוק הקרקעות פרעוהו קמעה. אכן, לימים טען ויץ כי 'בזכותו' של חוק הקרקעות פרצה הקרן הקיימת לאזורים שייתכן שלא היתה מגיעה אליהם ללא פרסום החוק. כלשונו:

ייתכן שאילולא החוק, לא היינו מגיעים לאותם המקומות שהגענו מתוך עיקוף החוק. ייתכן שבתנאים רגילים של מיקח קרקעות חופשי לא היינו רוכשים שטחים מסוימים ומבכרים עליהם שטחים רצויים יותר ובעיקר מבחינת התישבות מישקית והחוק הוא אשר הינחה אותנו לרכישות אלו דווקא, בהן חיפשנו בעיקר אפשרות אחיזה וחדירה לאזורים שאין אנו בהם.¹⁰⁶

